

3-mavzu: Milliy dinlar

Reja:

1. Yahudiylik.
2. Hinduizm, jaynizm va sikhizm.
3. Konfitsiychilik va Daosizm.
4. Sintoizm.
5. Zardo'shtiylik

GLOSSARY (GLOSSARIY)

Atamaning nomlanishi			Atamaning ma'nosi
O'zbek tilida	Ingliz tilida	Rus tilda	
Yahudiylik	Judazim	Иудазим	Yahudiy xalqining milliy dini nomi
Payg'ambar	Prophet	Пророк	Ilohiy dinlar ta'limotiga ko'ra Xudo va insonlarni bog'lovchi, tanlangan shaxs
Tavrot	Torah	Тора	Yahudiylarning muqaddas kitobi nomi, yahudiylik, xristianlik va islomga ko'ra Muso payg'ambarga nozil bo'lgan kitob
Talmud	Talmud	Талмуд	(ivrit. «lameyd») «o'rganish» so'zidan) Tavrotga yozilgan sharhlar to'plami
Pesax	Pesach	Песах	Yahudiylarning Qadimgi Misrdan qochib chiqib, ozod bo'lishi munosabati bilan nishonlanadigan bayram
Sinagoga	Synagogue	Синагога	Yahudiylar ibodatxonasi
Veda	Vedha	Веды	(Sansk. «bashorat») Qadimiy Hindistonning shimolida yashagan xalqlarning muqaddas kitobi
Kasta	Caste	Каста	(Portugal. «irq, qavm, tabaqa») muayyan kasb bilan shug'ullanadigan, o'ziga xos turmush tarzi, urf-odatlar, an'analari, tartib-qoidalari va h.k. bilan o'zgalardan ajratilgan ijtimoiy guruh
Galaxa	Galaxa	Галаха	Yahudiylikdagi diniy, oilaviy va fuqarolik qonunlari majmui
Yesseylar	yesseys	Ессеи	Qadimiy yahudiylikdagi oqim
Isroil	Israel	Израель	(Ivrit. «isro» – «banda», «iyl» – «xudo») Ya'qub payg'ambarning ikkinchi nomi, yahudiylar unga nisbat berilib, «Isroil bolalari» deb ataladi
Yom-kipur	yom-kipur	Юм-Кипур	Yahudiylik dinida nishonlanadigan gunohlardan poklanish bayrami
Brahman	Brahman	Бархман	Hindistondagi oliy kasta (tabaqa) vakili. Braxmanlik va hinduizmdagi din arbobi
Krishna	Krishna	Кришна	Hinduizmdagi e'tiborli "Iloh"lardan biri
Varna	Varna	Каста	(Sansk. «sifat, rang») qadimiy hind jamiyatidagi diniy-sinfy kasta
Nirvana	Nirvana	Нирвана	(Sansk. «so'lish») buddizm va jaynizm diniy falsafalariga ko'ra, ruhning sansara kishanlaridan to'la ozod bo'lishi va oliy maqomga erishish

Karma	Karma	Карма	(Sanskrit. «harakat, burch, faoliyat») hindlarning diniy ta'limotlarida alohida mistik kuch, insonni qayta dunyoga kelishiga hal etuvchi ta'sir ko'rsatadigan amallar to'plami.
Dao	Dao	Дао	Daosizm dinidagi oliy ilohiyat
Sinto	Sinto	Синто	Yaponlar milliy dinining nomi
Amaterasu	Amaterasu	Аматэрасу	Sintoizm da Quyosh ilohasining nomi
Zardo'sht	Zoroastr	Зороастр	mil. av. VI-V asrlarda yashagan ilohiyotchi, faylasuf, shoir, payg'ambar. Zardushtiylik dinining asoschisi.
Avesto	Avesta	Авеста	(qad. eron-pahlaviy. «o'rnatilgan, qat'iy qilib belgilangan qonun-qoidalar») zardushtiylikning muqaddas kitobi.
Axriman	Axriman	Ахриман	zardushtiylikdagi yovuzlik ilohiyati
Axura Mazda	Axura Mazda	Ахурма Мазда	zardushtiylikdagi eng oliy yaxshilik ilohiyati.
Vishtaspa	Vishtaspa	Виштаспа	zardushtiylikni qabul qilib, uni tarqalishida Zardushtga yaqindan yordam bergan Baqtriya podshosi.
Mitra	Mitra	Митра	zardushtiylikdagi quyosh xudosi.

1-savolning bayoni:

Yahudiylik dini yahudiy (Isroil) xalqining yakka xudolikka asoslangan dinidir. Bu dinning nomi yahudiylarning yahudo qabilasi nomidan olingan. Mil.avv. XIII asrda Yuqori Mesopotamiyada yashagan yahudiylar Falastinni bosib olganlar. Mana shu tarixiy davrdan dastlabki yakka xudolik dinlaridan biri – yahudiylik dinining shakllanish jarayoni boshlanadi. Yahudiylik dinining taraqqiyoti, uning bugungi ko'rinishda shu kungacha yetib kelish tarixi – yahudiy xalqining o'z boshidan kechirgan og'ir tarixiy sinovlari bilan bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan olganda, yakka xudolikka asoslangan yahudiylik dinining taraqqiyot jarayoni bir necha davrlarga bo'linadi.

Xususan, bu dinning shakllanish davri – Falastin davri deb ataladi. Falastin bosib olinganidan so'ng yahudiylar o'troqlik hayot tarziga o'ta boshlaganlar. Miloddan avvalgi X asrga kelganda esa yahudiy xalqi tarixida yirik tarixiy voqea yuz berdi. Ya'ni tarixda ular birinchi bor o'z davlatlariga ega bo'ldilar.

Birinchi bor mamlakatni birlashtirib, Isroil-Yahudiya davlatini barpo qilgan shaxs – Dovuddir. Barcha yahudiylar endilikda yagona xudo – yahudo qabilasining xudosi Yahvega sig'inadigan bo'lganlar. Shu tariqa, mil.avv. X asrdan boshlab yahudiylik dini umumdavlat diniga aylangan. Yahudiy davlati podshosi Solomon (Sulaymon) mil.avv. X asrda hashamatli Yahve ibodatxonasini qurdirgan.

Yahudiylik dinining Falastin davri hamda uning davlat diniga aylanishi – yahudiylik dini tarixidagi birinchi va ikkinchi davrlar hisoblanadi.

Bu din tarixidagi uchinchi davr – asirlikdan keyingi yoki ikkinchi ibodatxona davri deb ataladi. Bu davr yahudiylar tarixida quyidagi uchta yirik voqea bilan belgilanadi:

- Miloddan avvalgi 621-yilda yahudiy podshosi Iosiy o'tkazgan diniy islohot. Bu islohot din ishlarini nihoyatda markazlashtirgan.

- Mil.avv. 586-yilda Bobil podsholigi Ierusalim (Quddus) shahrini bosib olgan hamda Ierusalim ibodatxonasi buzib tashlangan. Yahudiylarning ma'lum qismi Bobilga asir sifatida olib ketilgan. Bobil asirligi 50 yil davom etgan.

- Mil.avv. 538-yilda Bobildagi asirlar Eron davlati tomonidan «ozod» etilgan va ular Falastinga qaytarilgan. Yahudiylar Ierusalim ibodatxonasini qayta tiklaganlar.

Mana shu davrda yahudiylik dini to'la shakllangan – qat'iy yakka xudolik qaror topgan. Diniy ishlar qattiq markazlashtirilgan va muqaddas kitoblar qonunlashtirilgan.

Yahudiylar Bobildan Falastinga qaytib kelgach, o'zlarining mustaqil davlatiga ega bo'la olmaganlar. Endilikda Falastin Eronga tobe bo'lib qolgan. Ayni shu davrdan boshlab yahudiylar boshqa xalqlardan ajratila boshlangan. Miloddan avvalgi 446-yilda Ierusalim devori qurila boshlangan. Yahudiylarning boshqa xalqlar bilan nikohga kirishi man etilgan. Bunday qat'iy talablarning zamirida yahudiylarni xalq sifatida saqlab qolish maqsadi yotar edi. Miloddan avvalgi 63-yilda Rim imperiyasi Falastinni bosib oladi. Bu voqea, o'z navbatida, yahudiylik dini tarixida to'rtinchi davr - diaspora (yahudiylarning turli yurtlarga tarqab ketishi) davri boshlanishiga olib keladi. 1948-yilda Isroil davlati tashkil topgach, yahudiylik dini davlat dini maqomini olgan.

Yahva Musoga Sino tog'ida dastlab 10 vasiyat bitigini taqdim etgan. So'ng unga yahudiylik dinining boshqa muqaddas kitoblari ham yuborilgan.

Muso Yahvaning so'zi - muqaddas kitoblar mazmunini yahudiylarga yoya boshlagan. Shu tariqa Yahva yahudiy xalqini ikkinchi marta tanlagan. (Birinchi marta Ibrohim bilan ahdlashuv tuzgan, deb ta'lim beradi, yahudiy ruhoniylari).

Bu dinning ham o'z muqaddas kitoblari mavjud. Bular «Bibliya» (Qadimgi Ahd qismi) va «Talmud» («O'rganish») kitoblaridir. «Bibliya» ikki qismdan – “Qadimgi Ahd” va «Yangi Ahd» dan iborat. Bibliyaning «Yangi Ahd» qismi - xristianlik dinining kitobi hisoblanadi. «Bibliya»ning yahudiylik dini kitobi hisoblanadigan qismi «Qadimgi Ahd» deb ataladi.

«Qadimgi Ahd» (Ahd so'zi — xudo bilan ahdlashuv, kelishuv degan ma'nolarni anglatadi) 39 kitobdan iborat. Ularning dastlabki beshtasi «Musoning besh kitobi» deb ataladi va ular quyidagicha nomlanadi:

1) Borliq; 2) Chiqish; 3) Loviy; 4) Sonlar; 5) Ikkinchi qonun.

«Borliq» kitobi (Ibtido) - olamning va insonlarning xudo tomonidan yaratilganligi; jannat, unda dastlabki odamlarning hayoti, ularning gunoh ishlari va shu tufayli jannatdan haydalganlari; insoniyatning ko'payishi va qadimgi tarixi, butun dunyo suv toshqini, undan Nuh oilasining qutulib qolishi; yahudiy xalqi urug' boshliqlari (Ibrohim, Ishoq, Ya'qub, Yusuf hayoti, yahudiylarning Misrga ko'chib borishi haqidagi kitobdir.

«Chiqish» kitobi - yahudiy qonunshunosi Musoning hayoti va faoliyati, uning yahudiylarni Misr qulligidan ozod etishi, shuningdek, xudoning Musoga bergan 10 vasiyati haqidagi kitob. «Loviy» - oilaviy hayot haqidagi kitob. «Sonlar» kitobi - qonunchilik va yahudiylarning Misrdan olib chiqib ketilgan davrdan to Falastinni bosib olgunlariga qadar bo'lgan tarixiga bag'ishlangan. «Ikkinchi qonun» - diniy qonunlar kitobidir. Bu besh kitob bitta nom bilan - «Tora» (Qonun) deb ham ataladi. U yahudiylik diniy ta'limotining asosi hisoblanadi.

«Qadimgi Ahd»ning ikkinchi va uchinchi qismlari «Payg'ambarlar» va «Yozuvlar» nomi bilan ma'lum. Yahudiylikning ikkinchi kitobi «Talmud»dir («O'rganish»).

Yahudiylik ta'limotiga ko'ra xudo butun olamning yaratuvchisi. Olamdagi barcha narsalar, hodisalar uning xohishi, irodasi bilan sodir bo'ladi. Xudo dunyoni 6 kunda yaratgan. Oltinchi kuni odam yaratilgan va unga Olam haqida qayg'urish vazifasi yuklatilgan.

Xudo Sino tog'ida Muso payg'ambaiga taqdim etgan 10 vasiyat quyidagilar haqida edi:

- ajnabiy xudolarga sig'inmaslik;

- ajnabiy xudolar butxonalarini vayron etish;
- quyma xudolar yasamaslik;
- ota-onani e'zozlash;
- qotillik qilmaslik;
- aralash nikohga kirmaslik;
- o'g'irlik qilmaslik;
- fohishalik qilmaslik;
- yolg'on guvohlik bermaslik;
- birovning mol-mulkiga ko'z olaytirmaslik.

Yahudiylik juda ko'p urf-odatlariga, marosimlarga, bayramlarga hamda taqiq va buyruqlarga ega din. Masalan, har bir yahudiy 365 ta taqiqni va 248 ta buyruqni yoddan bilishi shart. Bu din o'z qavmlari hayotini qanchalik qattiq tartibga solib qo'yganligini ana shu raqamlar ham isbotlaydi.

Yangi tug'ilgan o'g'il bola 8 kunligidayoq xatna qilinadi. Bolalarga 5-6 yoshidan boshlab diniy ta'lim beriladi. Shu orqali «Tavrot» va «Talmud»ning asosiy aqidalari yod olinishiga erishiladi. Bu din o'z qavmlari uchun tuya, cho'chqa va quyon go'shtini iste'mol qilishni taqiqlaydi. Eyishga ruxsat etilgan mol va parranda go'shtlarida qon dog'i mutlaqo bo'lishi mumkin emas.

Yahudiy erkaklarining kiyimlari uzun, bir xil matodan tikilgan. Ular uxlayotganda ham boshlarini biror narsa bilan berkitib yotadilar. Diniy marosimlarni bajarayotganda esa kiyimining ustidan albatta yoping'ich yopishi shart.

Yahudiylik marosimlari ichida - ibodat, Shanba kunini nishonlash, tug'ilish, diniy balog'at, nikoh va dafn marosimlari alohida o'rin tutadi. 30 yoshga to'lgan yahudiylik e'tiqodchisi bir kunda 3 marta - ertalab, kunduzi va kechqurun ibodat qilishi lozim. Shanba kuni yahudiylarda muqaddas kun hisoblanadi. Yahudiylik ta'limotiga ko'ra, Xudo dunyoni 6 kunda yaratib bo'lgach, ettinchi kuni dam olgan (yahudiylarda shanba 7 kun hisoblanadi). Shanba (shabbat) - xudoning karomati, uning Isroil xalqiga ko'rsatgan muruvvati, deb ishoniladi.

Yahudiylarda o'g'il bola tug'ilsa, sakkizinchi kuni xatna qilinadi. Bu xudo bilan yahudiylar o'rtasidagi Ahdlashuv shartining bajarilishi belgisi hisoblanadi. Xatna qilib bo'lingach, bolaga xudodan o'z marhamatini darig' qilmasligini so'rab duo o'qiladi. So'ngra bolaga qo'yilgan ism e'lon qilinadi. Qiz bola tug'ilsa, uning nomini e'lon qilish marosimi otasi yoki onasi ishtirokida sinagogda amalga oshiriladi.

O'g'il bolalar 13 yoshida, qiz bolalar esa 12 yoshida diniy balog'atga etgan hisoblanadilar. 13 yoshli o'g'il bola endi «Ahd o'g'li» hisoblanadi. Endi u diniy qoidalarga amal qilishga shaxsan o'zi javobgar bo'ladi. 12 yoshga to'lgan qiz bola «Ahd qizi» hisoblanadi.

Nikoh marosimi odatda kunning o'rtasida boshlanadi. Nikoh marosimi paytida kuyov shunday deydi: «Muso va Isroil qonuni tufayli sen shu uzuk orqali men bilan nikohlanmoqdasan», So'ng nikohlanuvchilar bir stakanga quyilgan vinodan navbatma-navbat ichadilar. Ichib bo'lingach, yigit stakanni sindirib tashlaydi. Bu odat - yahudiy hayotining eng quvonchli damlarida ham avlodlarining achchiq qismatini esidan chiqarmasligiga ishoradir. Bu odat - yahudiylarga o'tmishda bosqinchilar tomonidan ular ibodatxonasining buzib tashlanganligini eslatib turadi.

Yahudiylik dini ham bayramlardan xoli emas. Bu dinning Pasxa, Shavuot (50 kun), Rosh Xashana (Yangi yil), Yom Kippur (Hukm kuni), Kushey, Simxat Tora (Muso kitoblarini xotirlash), Tu Be Shvat (daraxtlar bayrami), Purim (yahudiylarning forslar va midiyaliklar ta'qibidan xalos bo'lganligini xotirlash) kabi bayramlari mavjud.

Yahudiylikdagi oqimlar. Yahudiylikdagi oqimlarini qadimiy va zamonaviy oqimlarni ajratish kerak. Qadimiy oqimlarga saduqiylar, farziylar, esseylar kiradi. Zamonaviy oqimlarga esa sionizm kiradi.

Saduqiy nomi podshoh Dovud payg‘ambar davrida yashagan ruhoniylar Saduq ismi bilan bog‘liq. Ko‘plab mansabdor ruhoniylar saduqiy bo‘lganlar. Ular diniy ishlarda faqat qonun (Musoning besh kitobi)ni tan olganlar. Qonunda ruhoniylar, qurbonliklar, ibodatlar haqida so‘z boradi, lekin oxirat va qiyomat haqida hech narsa deyilmagan. Shuning uchun saduqiylar qiyomatda o‘lganlarning qayta tirilishiga ishonmaydilar.

Farziy nomi qadimiy yahudiy tilidagi «tushuntirish», «ajratib ko‘rsatish» so‘zidan olingan bo‘lib, ular Musoning Qonunini sharhlaganlar va oddiy odamlarga o‘rgatganlar. Farziylar Muso zamonidan beri og‘zaki an‘ana davom etib kelyapti deb hisoblaydilar. Ular har bir avlod o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun Qonunni sharhlay oladi deb bilganlar. Ular muqaddas manba sifatida nafaqat Musoning Qonunini, balki boshqa payg‘ambarlarning ham muqaddas yozuvlarini, hatto o‘zlarining urf-odatlarini ham qabul qilganlar va bularning hammasiga sinchkovlik bilan amal qilganlar, qiyomatga, o‘lganlarning qayta tirilishiga ishonganlar.

Esseylar. Quddusdagi ko‘pgina ruhoniylar Xudo ulardan talab qilganidek yashamas edilar. Undan tashqari rimliklar ba‘zi diniy mansablarga Musoning Qonuniga nomuvofiq munosib bo‘lmagan shaxslarni tayinlagan edilar. Buni ko‘rgan bir guruh ruhoniylar Quddusda ibodat qilish va qurbonlik qilish Qonunga to‘g‘ri kelmay qoldi, deb hisobladilar va Quddusni tashlab, yahudiy sahrolariga chiqib ketib, o‘sha erda o‘z jamoalarini tashkil qildilar. Ularni esseylar deb atashdi. Esseylar Xudo tomonidan yuboriladigan xaloskor – Messiyaning kelishi va Quddusni tozalashini kutib, ibodat qilib yashar edilar.

Sionizm (Zionism) nomi Quddusdagi Sion (Zion) tog‘i bilan bog‘liq. Bu oqim avstriyalik yahudiy jurnalist T.Hertsning (1860-1904) nemis tilidagi «Yahudiylar davlati» risolasi asosida XIX asr oxirlarida tuzilgan. Sionizm ilk davrda ravvinlar tomonidan qo‘llab quvvatlangan.

Bu oqimning maqsadi – yahudiylarning xudo tomonidan tanlangan mumtoz xalq ekanini targ‘ib etish va ularning o‘zlari yashab turgan turli o‘lkalardan chiqib, Falastinda «milliy birlashishi»ga erishishdir. Sionizm «jahon yahudiy millati» – «oliy millat» kabi g‘oyalarni ilgari suradi. G‘oyasiga ko‘ra sionizm siyosiy oqim bo‘lib, maqsadiga erishish yo‘lida yahudiy dinidan foydalanadi.

Qayta quruvchilar. Yahudiy ilohiyotchilari orasida yahudiy dinini isloh qilish va uni o‘rta asrlardagi holatiga qaytarish tarafdorlari ko‘pchilikni tashkil qiladi. Ularning fikricha, dinni qaysidir bir jihatdan tanqid qilish uning ta’sir kuchini kamaytiradi. Shuning uchun dinning o‘zi qanday bo‘lsa, uni shundayligicha qabul qilish kerak. Bu fikr tarafdorlari yahudiy ruhoniylari orasida va Isroil davlat arboblari o‘rtasida keng tarqalgan. Ular o‘zlarini «qayta quruvchilar» deb ataydilar. qayta quruvchilar yahudiylikni sionizmning millatchilik g‘oyalari bilan qayta ishlab, uni o‘rta asrlardagi ravvinchilik holatiga qaytarishga urinadilar.

2-savolning bayoni:

Mil.av. II ming yillik o‘rtalarida Hindistonga g‘arbdan oriylar bostirib kela boshladilar. Harbiy jihatdan katta mahoratga ega bo‘lishlari bilan birga she’riyatga ham usta edilar. Shu yo‘l bilan ular bu mintaqada mavjud dunyoqarashni o‘zlari xohlagan tarafga o‘zgartira olardilar. Ular o‘zlari bilan muqaddas yozuvlari – Vedalar (sanskrit. – muqaddas bilim)ni ham olib kelgan edilar.

Hind adabiyotining boshlanishi Vedalardir. Vedalar tarkibiga turli davrlarda yozilgan bir necha kitoblar kirgan bo‘lib, ular o‘z ichiga ibodat, marosimlar, falsafiy ta’limotlar, tarixiy xabarlarini olgan edi. Vedalar to‘rt yirik to‘plamdan iborat: 1. Rigveda («madhiyalar vedasi»); 2. Samaveda («qo‘shiqalar vedasi»); 3. Yajurveda («qurbonliklar vedasi»); 4. Adxarvaveda («afsun va jodular vedasi»).

Rigveda. Rigveda yagona asar, to‘plam sifatida Hindiston hududida, asosan, Panjobda, Hind daryosi havzasida mujassam bo‘ldi. U Shimoliy Hindistonda mil. av. II-I ming yilliklarda yuz bergan voqealar haqida ma’lumot beruvchi yagona manba bo‘lib qolmoqda. Bu yodgorlik juda noyob bo‘lganligi sababli u faqat o‘zini-o‘zi sharhlaydi. Rigveda – «madhiyalar vedasi» ma’nolarini beradi. Rigveda xudolarga aytilgan madhiyalarning to‘plami, ya’ni, diniy yodgorlik bo‘lib, uning mualliflari, rishi kuylovchilarning asosiy vazifalari xudolarni oriylar tomoniga og‘dirish bo‘lgan. Ular madhiyalarni kuylab xudolarni maqtaganlar, ularning qahramonlik va sharaflarini ulug‘laganlar, ularni qurbonlik keltirish marosimlariga taklif etganlar va shundan so‘ng ulardan oriylarni qo‘llab-quvvatlash hamda hayot farog‘atlarini ato etishlarini so‘raganlar. Xudolarga ta’cir etishning eng asosiy yo‘li – ularga madhiya aytish bo‘lgan.

Samaveda. U hozirgi davrga ikki tahrirda etib kelgan (cakha aynan, shahobcha): Kautxuma va Ranayaniya. Kautxuma to‘plami 1810 she’rdan iborat bo‘lib, undan faqatgina 76 tasi Rigvedada uchramaydi. Undagi she’rlar, asosan, Rigvedaning VIII va IX mandalasidan olingan bo‘lib, tantanali qurbonlik marosimi paytida o‘qiladi. To‘plam ikki qismdan iborat: birinchi kichikroq bo‘lgan hajmi Agni, Indra ilohlariga, ikkinchisi Somaga qurbonlik keltirish marosimida aytiladigan qo‘shiqlardan iborat. She’rlar orasida ichki bog‘liqlik bo‘lmay, ularning tartibi marosimlarning borishiga qarab belgilangan. Bu she’rlar ohang bilan qo‘shiq tarzida aytish uchun mo‘ljallangan. Ushbu vedaning maqsadi diniy marosimlarda aytiladigan qo‘shiqlarni o‘rgatishdan iborat. Hindistonda hozirgacha vedalarni kuyga solib kuylovchilar – samavedinalar saqlangan bo‘lib, ularning turli maktablari mavjud.

Yajurveda qolgan vedalardan farqli o‘laroq, to‘laligicha shrauta (qurbonlik marosimi) bilan bog‘liq. Uning asosiy qismini qurbonlik usullari – yajus tashkil qiladi. Mazkur yajuslar marosimning ma’lum bo‘limlarida ijro etilib, bu she’rlarni marosimning borishidan kelib chiqib tushunish mumkin.

Hind an’anasiga ko‘ra vedaning bu maktablari Qora va Oq Yajurvedaga bo‘lingan. Qora Yajurvedaning turli maktablarga xos bo‘lgan Katxaka, Kapishtxala-Katxa, Maytrayani, Tayttiriya kabi tahrirlari mavjud. Uning «qora» deb atalishiga sabab unda she’riy yajus va mantralardan tashqari nasriy izohlar – braxmana qismini o‘z ichiga olganligidir. Oq Yajurvedaning Vajasaneyi nomli birgina tahriri bor. Uning faqat yajus va mantralardan iborat bo‘lib, nasriy izohlardan xoli bo‘lganligi uchun «sof, oq» deb ataladi. Yajurvedaning tarkibi uch asosiy bosqichni tashkil etadi. 1. Marosim. 2. Yajus va mantralar. 3. Braxmana sharhlari.

Adxarvaveda mil. av. 1-ming yillik boshiga borib taqaladigan qadimiy hind afsunlarini o‘zida aks ettirgan. U boshqa vedalardan mazmun va mohiyat jihatdan farqli o‘laroq, o‘zining qadimiy hind jamiyatida mavjud bo‘lgan barcha taraflarni, nuqson va kamchiliklarni o‘zida aks ettirgan.

Adxarvaveda «Afsunlar va jodular vedasi» degan ma’nolarni anglatadi. U afsonaviy ruhoniylar Atxarvana («Olov ruhoniysi») nomi bilan bog‘liq. Bunga sabab o‘sha davrda afsun va jodular olov ustida bajarilganligidir.

Adxarvavedaning qachon paydo bo'lganligi masalasi aniqlikdan ancha yiroq. U eng qadimiy hisoblanmish Rigvedadan ancha keyin yaratilgan. Adxarvaveda olti ming she'rdan iborat 371 madhiyani o'z ichiga oladi. Ular 20 ta kitobda jamlangan.

Vedalar ta'limoti. Vedalarda butun tabiatning ilohiyligi haqidagi ta'limot ilgari suriladi. Undagi tasavvurlarda qator biri ikkinchisidan yuqori bo'lgan, ikkinchisi, aksincha, pastroq bo'lgan ilohlar siymosi namoyon bo'ladi. Biroq, bu darajalar to'xtovsiz almashib turadi. Eng yuqori hokimiyat ham ko'pchilikka tegishli. Bir vaqtning o'zida bir xudo butun borliqning hukmdori bo'lishi va shu bilan birga u ikkinchi bir xudoga tobe bo'lishi mumkin. Masalan, Indra va barcha xudolar Varunaga tobe bo'lgan bir paytda, Varuna va boshqa barcha xudolar Indraga bo'ysunadilar. Xuddi shu munosabat boshqa xudolarga ham tegishli. Bu belgi veda ilohiyotiga ham xosdir.

Veda xudolari. Vedalarda xudolar – osmon xudolari, quyosh xudolari, havo xudolari, er xudolari, ayol xudolar kabi xudolar toifasi haqida madhiyalar bayon etilgan. Osmon xudolari sirasiga Dyaus, Varuna, Indra kabi turli osmonlarni boshqarib turuvchi xudolar kiradi. Biroq, Varuna keyinchalik suv va dengizlar xudosiga aylanib ketgan. **Quyosh xudolari.** Rigvedada quyosh energiyasining turlicha namoyon bo'lishidan besh xudo yuzaga kelganligi haqida so'z yuritilgan. Ularning eng qadimiysi Mitra («do'st»)dir. Suraya quyoshning yorqinroq namoyon bo'lgan ko'rinishidir. Savitri esa quyoshning quvvat beruvchi kuchida namoyon bo'ladi. Pushan muruvvatli hisoblanib, quyoshning mahsuldorlik faoliyatni o'zida namoyon qiladi. Ularning yana biri Vishnu vedalarda zikr qilingan va keyinchalik unut bo'lib ketgan xudolar orasida abadiy hisoblangan, hozirgi paytda butun Hindistonda ulug'lanadi. **Havo xudolari** qatoriga Ashvina va Savitar nomi bilan ataluvchi ikki tong xudosi ham qo'shiladi. Yomg'ir xudosi Panjanya, shamol xudosi Vayyular vedalarda aniq tasvirlanmagan. Ular tez-tez Indra bilan umumlashgan holda tasvirlanadi. Ulardan yana biri Rudna bo'lib, odamlarning unga nisbatan cheksiz qo'rquvlari ularni doimiy ravishda Rudnaga bag'ishlab madhiya va duolar o'qishga undagan. U Rigvedada Shiva («yoqimli») nomi bilan zikr etiladi. Keyinchalik, Shiva Vishnu bilan birgalikda «ikki xudo» sifatida unutilgan Hindiston xudolari turkumi o'rnini egalladi. **Yer xudolari.** Er xudolarining eng ulug'i erda quyoshning, havoda chaqmoqning, er ustida olovning mujassamlashuvi hisoblangan olov xudosi Agnidir. Agni haqidagi afsonalar Hindistondan tashqarida vujudga kelgan. U odamlarning qurbonliklarini xudolarga etkazuvchi ruhoniylar sifatida tasavvur qilingan. Biror qurbonlik uning vositasiz xudolarga etib bormaydi deb hisoblangan.

Veda ibodatlari. Veda ibodatlari ikki turga bo'linadi: duolar va xudolarga atab qilinadigan qurbonliklar yoki boshqa bir narsalarni taqdim qilishdan iborat. Dastavval duo kitoblari bo'lmagan paytda ibodatlar faqat qurbonliklar shaklida amalga oshirilgan. Unda ma'budlarga kuydirilgan moy, non, va nihoyat, suv yoki sut bilan aralashtirilgan soma ichimligi tortilgan. Shuningdek, hayvonlar (masalan, ot) ham qurbonlik qilingan. Vaqt o'tishi bilan bu marosimlar murakkablashib borgan. Qurbonlik banda bilan xudo o'rtasidagi savdo, kelishuv ma'nosida qabul qilingan. Masalan, inson bir narsaga muhtoj bo'lsa, xudoga qurbonlik qila turib undan o'z ehtiyojini qondirishni so'ragan. Keyinchalik Rigveda, Adxarvaveda kabi madhiya va duolarni o'zida jamlagan kitoblar paydo bo'lgach, ibodatning ikkinchi ko'rinishi – xudolarga atab duo va madhiyalar o'qish odat tusiga kirgan.

Braxmanlik veda dinlarining bir shahobchasidir. Vaqt o'tishi bilan vedalardagi qo'shiqlar ommaga, hatto ruhoniylarga ham tushunarsiz bo'lib qoldi. Bu qo'shiqlar hali o'zgarishga uchramay, muqaddas til va muqaddas matnlar paydo bo'ldi. Nihoyat, bu tilni o'rganish uchun kishilar alohida guruhlar tuzib, maxsus vaqt ajratdilar. Natijada o'z

hayotlarini ibodat qilish, ilohiyot ilmini o'rganish, murakkab marosimlarni o'tkazish va xalq ruhiy hayotini boshqarishga bag'ishlagan braxmanlar kastasi (tabaqasi) vujudga keldi. Dinga xos bo'lgan xususiyatlardan biri – ilohiy tilning o'zgartirib bo'lmazligidir. Xuddi shu bir tilning eskirib amaldan qolishi va faqat muqaddas tilga aylanib qolishi braxmanizmning kelib chiqishiga sabab bo'lgan omillardan biridir. Braxmanizmda xalqning emas, ko'proq ma'lum ruhoniylar tabaqasining manfaatlari himoya qilinadi.

Braxmanlikning asosiy elementlari braxmanlar va vedalarga tegishli sutralardir. Sutralar san'atning alohida ko'rinishi bo'lib, yaqqol ajralib turuvchi ustalik bilan sof sanskrit tilida yozilgan. Unda mavjud vaziyatga alohida e'tibor qaratilgan holda ma'lum tabaqaga yuqori o'rin beriladi.

Braxmanlar o'z nomlarini tuzgan dinlarigagina emas, joy nomi (Braxmaniya) sifatida, butun boshli fan va san'atga (braxmanizm she'riyati, tibbiyoti, matematikasi kabi) nom qilib berdilar. Ular o'zlarining kelib chiqishlarini etti ruhoniylar oilaning boshliqlari bo'lgan etti rishidan deb hisoblaydilar. Madhiyalarning ilk mualliflari bo'lgan shoirlar, tilshunolar va hozirjavob kishilar o'z kasblarini avlodlariga uzatganlar.

Braxmanning hayoti to'rt muayyan belgilangan bosqichdan iborat. Xususan, uning har bir kuni mashaqqatli ibodat, o'rganish va vazifalar bilan to'la. Braxmanning diniy hayoti uning balog'at yoshiga etib, muqaddas bog'ichni qabul qilishi va «baxshida qilish» marosimidan keyin boshlanadi. Shundan keyin braxmanning yoshligi birorta donishmand braxmanning qo'lida vedalarni yodlash, uning uyida muqaddas olovni doimo tutib turish, ustozining xizmatini qilish, jumladan, uning uchun sadaqa yig'ish bilan o'tadi. Braxman bu bosqichda «braxmacharin» deb nomlanadi. Uzoq vaqt davom etadigan bunday ta'limotdan so'ng u ikkinchi bosqichga o'tadi. Braxman «grixastxa» deb nomlanadigan bu bosqichda uy xo'jayini vazifasini bajaradi. U uylanishi, oilani boqishi (xususan, o'g'il etishtirishi), amaliy hayot ilmini egallashi va o'zining fuqarolik burchlarini bajarishi lozim. Braxman «vanaprastxa» (o'rmon zohidi) deb ataluvchi hayotining uchinchi qismida oilasi bilan yoki yolg'iz holda o'rmonga ketishi kerak. Bu erda u «o'z nafsini jilovlab» ildizlar yoki mevalarni eb, diniy amallarni jiddu jahdi bilan bajarishi kerak. Braxman hayotining to'rtinchi bosqichi «saniyasi» (zohid) tarkidunyochilik yoki diniy qashshoqlik davridir. U hayotning barcha tashvishlarini ortga tashlab, xursandchilik, qayg'u, orzu-havas va jismoniy ehtiyojlarni tark etib, hamma narsaga befarq bo'lgan braxman bir maqsadga – «Oliy Braxmaga etishish, ya'ni u bilan qo'shilib ketish, bu dunyo va o'lgandan keyingi abadiy baxtga erishishga» intilishi kerak. Braxman tarkidunyochilik bosqichida faqat sadaqadan tushgan narsalar hisobiga kuniga bir marta ovqatlanib kun kechiradi.

Hinduizm juda murakkab dindir. U bir tomondan yirik ijtimoiy tashkilot, ikkinchi tomondan turli dinlar qorishmasidir. Ijtimoiy tashkilot sifatida kastachilik asosiga qurilgan. Bu din, asosan, Hindistonda tarqalgan bo'lib, mamlakat aholisining 83% shu dinga e'tiqod qiladi. Hinduizm e'tiqod qiluvchilar soni jihatidan jahonda uchinchi o'rinda turadi. Yirik jamoalar Bangladeshda (12 mln.), Indoneziyada (3,6 mln.), Shri Lankada (3 mln.), Pokistonda (1,5 mln.), Malayziyada (1 mln.), AQShda (0,5 mln.), Butanda (0,3 mln.) mavjud. Hinduizm uni qabul qilmoqchi bo'lganlarga qo'yadigan birinchi va asosiy shart Hindistondagi kasta tuzumini qabul qilishdir.

Shunisi qiziqki, hinduizm o'zining asosi hisoblanadigan vedizm va braxmanizmdan tashqi ko'rinishda farqlanadi. Unda yangi braxmanizm dinlari, to'g'rirog'i, oqimlari mujassamdirlar. Ularning barchasini umumiy jihatlariga qarab bir guruhga jamlash mumkin: tushuncha va qonunlarning asl manbai bo'lgan vedalarning muqaddasligi; guru (pir, ustoz)ning tan olinishi; muqaddas joylarga ziyoratga borish; sanskritning muqaddas

til ekanligi; va nihoyat, sigirning muqaddas ekanligi. Bu besh qoida yoki aqida umum tomonidan tan olingan bo'lsa-da, ko'p sonli e'tiqod qiluvchilar orasida o'ziga yarasha farq va o'ziga xoslik kasb etgan.

Hinduizmda keyingi davrda vedalardan tashqari xalq og'zaki ijodi namunalari, jumladan, «Maxabxarata» ham muqaddas yozuvlar qatoriga qo'shilgan. Hinduizm ham braxmanlar asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham mazkur adabiyotlarning ko'pchiligi braxmanlar tomonidan yaratilgan. Ular eski aqidalarning zamon talabiga javob bermasligini ko'rib, yangi qonun qoidalarga mos ravishda turli oqimlarni yuzaga keltirdilar. Ular shu yo'l bilan o'z raqiblari hisoblangan buddistlarga qarshi kurash olib bordilar.

Hinduizmda trimurti (uchlik) – Braxma, Vishnu, Shiva xudolari asosiy xudolar sanalib, Braxma ularning eng kattasi – dunyoni yaratgan xudo hisoblanadi. Biroq, hinduizm faqatgina Vishnu va Shivagagina sig'inadilar. Shunga binoan, hinduizm ikki asosiy oqimga bo'linadi: Shivaga sig'inuvchilar va Vishnuga sig'inuvchilar.

Shiva oddiy xalq ommasi – kambag'allarning ilohi hisoblanadi. U Rigvedaning birinchi nusxalarida Pudra nomi bilan zikr etilgan. Adxarvedada Pudraning roli oshib boradi. Yajurvedada Pudra Agni timsolida berilgan. U Ishana, Ishvara, Maxadeva (buyuk xudo) nomlari bilan ham ataladi. Hindistonda shivaizmning o'n uchga yaqin asosiy oqimlari mavjud. Shivachilar orasida asosiy oqim sifatida tridandinalar (uch tayoqlilar) va smartlar (smriti so'zidan – haqqoniy rivoyatlar)ni aytib o'tish mumkin. Shivaizmning mayda oqimlari oriylarga tegishli bo'lmagan an'analar bilan sug'orilgan. Deylik, Shaktra yoki Shakta oqimi hayvon yoki odamlarni qurbon qilishi bilan ajralib turadi. Hozir turli balo-ofatlar paytida qilinadigan bunday qurbonliklar yo yo'q bo'lib ketgan, yoki maxfiy ravishda amalga oshiriladi. Xalq orasida Shivaning 1008 ta nomi bor.

Vishnu – hozirgi Hindiston panteonida birinchilik uchun kurashayotgan ikkinchi ilohidir. Rigvedada tabiatga jon ato etuvchi quyosh xudosi Vishnu birinchi darajali ilohdir. Unda Vishnu juda saxiy qilib tasvirlangan. Ibodat paytida uni Savitar, Roxita, Surya, Adita nomlari bilan ham ataydilar. U butun koinotni uch qadamda bosib o'tishi va havoda muallaq yura olishi xususiyati bilan tavsiflanadi. Yarim inson, yarim xudo shaklidagi qahramon Krishna Vishnuga qo'shib ketgan deb tasavvur qilinadi. Maxabxarata va Ramayana dostonlarida Avatara, ya'ni insonning Vishnuga qo'shib ketishi haqida so'z yuritiladi. Vishnu gohida to'rt qo'lli qilib tasvirlanadi. Vishnuning ommaviy ibodat marosimlari ba'zan juda murakkablashib uzoq vaqt davom etadi. U hech qachon inson yoki hayvonning qurbonlik qilishni talab qilmagan.

Vishnuizm ham o'zining muqaddas hayvoni bor. U maymundir. Rigvedada Vrishakani (erkak maymun) timsolida Xanumanning ajdodini ko'rish mumkin, degan rivoyat keltiriladi. Shuning uchun maymun Ram («Ramayana» dostonidagi odam-xudo)ning ittifoqchisi maymun-xudo Xanumanning vakili sifatida ulug'lanadi.

Hinduizm bayramlar ma'lum bir oqimga tegishli bo'lsa-da, ular ommaviy tarzda nishonlanadi. Masalan, Krishna (avgust) va Shivaning (fevral) tug'ilgan kunini nishonlashda shivachilar ham, vishnuchilar ham, garchi bayramga har bir oqim o'zicha ma'no bersa-da, teng ishtirok etadilar. Qadim zamonlardan ulug' bayramlar qatorida muqaddas joylarni ziyorat qilish Hindiston diniy hayotida muhim ahamiyat kasb etgan. Vedalarda faqatgina ayrim joylarni ziyorat qilishga ruxsat etilgan bo'lsa, Maxabxaratada Hindistonning shimolida joylashgan bir necha muqaddas ziyoratgohlar aniq ko'rsatib o'tilgan.

Hinduizmning aqidaviy, marosimiy va ramziy sohalaridagi juda ham murakkab tizimi unga e'tiqod qiluvchilarning turlicha talqinida yana ham murakkablashib ketadi.

Garchi, hinduizm ilohiyotchilari tomonidan uni animistik va butparastlik asoratlaridan tozalab, taraqqiy etgan dinlar qatoriga ko'tarishga harakat qilsalar-da, xalq ommasi doirasida u juda ham sodda, but va ruhlarga sig'inish xususiyatlarini to'la saqlagan holda davom etmoqda.

Jaynizm. Jaynizmning kelib chiqishi haqida ko'plab afsonaviy rivoyatlar mavjud. Rigveda kitobida jaynizmning ikki tirtxakarlari (yo'l tuzuvchi, ruhlarni ozod qiluvchi) Rishabxa va Arishtanem haqidagi rivoyat keltirilgan. Ulardan birinchisi – Rishabxa jaynizm ta'limotining asoschisi hisoblanadi. Bu rivoyatlarda Rishabxa shaxsida ilohiyat Naroyana, ya'ni Vishnu mujassam bo'lgan. Bu ma'lumotlar jaynizmning veda dinlaridan ham qadimiyroq ekanligini ko'rsatadi.

Jaynizm dini vakillarining e'tiqod qilishicha, bu ta'limotga 24 tirtxakar (payg'ambar yoki avliyo) asos solgan. Ularning barchasi kshatriylar xonadonidan bo'lgan. Ushbu tirtxakarlarning 22 tasi haqida ma'lumot deyarli yo'q, 23-si – Vardxamana Maxaviradan 250 avval yashagan Parshvanadxa – Banoras podshohi Ashvasanning o'g'li bo'lgan. Vardxamana mil. av. IV asrda (599 y.) Hindistonning Bixar shtatida boy kshatriy oilasida tug'ildi. Otasi Siddxardxa Jnatrik qishlog'ining kshatriylar sulolasi boshlig'i edi. U Yashoda ismli qizga uylandi va undan qiz farzand ko'rdi. Aynan mana shu qizining eri Jamali Maxaviraning birinchi shogirdi, keyinchalik esa, jaynizm ibodatxonasining hinduizmdan ajralib chiqishining tashabbuskori bo'ldi. Vardxamana o'ttiz yoshigacha oddiy dunyoviy kishilardek hayot kechirgan. Keyin esa barcha mulkidan voz kechib, ko'p yillar sayohat qilgan. Doimiy o'y-fikrga cho'mib, o'zini ichki iztiroblar domiga tashlagan. 13 yildan keyin Parshvanadxa tepaligida go'yoki, «botiniy» bilimga ega bo'ladi. Bu eng oliy bilim bo'lib, Vardxamanani 42 yoshida shodlik va qayg'ulardan butkul ozod qilgan va uni yuqori darajadagi diniy ustozlarga beriladigan Jina nomi bilan mashhur qildi. Keyinchalik unga Maxavira («ulug' qahramon») unvoni berildi. Maxavira o'zining ko'p yillik sayohatlari davomida ko'plab insonlarni o'ziga ergashtirdi. Uning shogirdlari nigrantxa («kishandan ozod qilinganlar») deb atala boshlandi. Vardxamana Maxavira rohiblar, oddiy erkak va ayol insonlar barobar e'tiqod qila oladigan diniy ta'limotga asos soldi. Maxavira mil. av. 527 yili 73 yoshida vafot etdi. Jaynizm adabiyotida keltirilishicha, u nirvana – so'nggi ozodlik holatiga erishgan.

Ta'limoti. Jaynizm ta'limotining asosiy g'oyasi deyarli barcha hind dinlari uchun umumiy bo'lgan karmalar va nirvana haqidagi ta'limot hisoblanadi. Nirvanaga erishgan inson qayta tug'ilishdan ozod bo'ladi. Bunga esa faqat tarkidunyo qilganlarga erishishi mumkin, xolos. Shuning uchun ham ushbu ta'limotda tarkidunyochilikka alohida e'tibor beriladi. Inson dunyoda o'zining barcha ehtiroslaridan voz kechgach, o'z nafsini tiyishi, o'z-o'zini engishi – yangi karma hosil bo'lishiga yo'l qo'ymaydi. Natijada karmaning kuchi emirilib, uning ruhi kishanlardan ozod bo'ladi. Kishining karmasi qanchalar zaiflashsa, uning ichki dunyosi shuncha boyib boradi. Bu jarayon ruhning to'la ozod bo'lgunigacha davom etadi. Va nihoyat, ruhning butunlay ozod bo'lishi – nirvana holati yuz beradi.

Dunyoviy kishidan ham, tarkidunyo qilgan rohibdan ham ma'lum axloqiy qoidalarni bajarish talab qilinadi. Chunki hayotning maqsadi ruhni yomon karmadan saqlash, yangi karmaning yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslik, borini ham asta-sekin yo'q qilib yuborishdan iborat. Buning uchun dunyoviy odam besh narsaga amal qilishi kerak: birinchisi – zarar etkazmaslik (axinsa), ikkinchisi – rost so'zlash (satya), uchinchisi – o'g'irlik qilmaslik (asteya), to'rtinchisi – zino qilmaslik (braxmacharya), beshinchisi – ta'magirlik qilmaslik (aparigraxa). Mana shular insonning axloqiy mezonini tashkil

qiladi. Bundan tashqari, u yana ikki asos – chin e'tiqod va to'g'ri bilim tamoyillariga ham amal qilishi lozim. Ularning birinchisi jaynizm diniga e'tiqod qilishni bildirsa, ikkinchisi – ruhning abadiy ozodligi va hayotning har bir jismda mavjudligini bilishdir. Rohiblar uchun bir muncha murakkab qoidalar ishlab chiqilgan.

Jaynizm ta'limoti borliqning ilohiyat tomonidan yaratilgani va uning borliq ustidan nazorat qilib turishini tan olmaydi. Unga ko'ra, ruh – abadiy mavjudot, olam esa azaliydir. Ruh moddiy tanani engib o'tib, abadiy hayotga etishi mumkin. Maxaviraning fikricha, dunyodagi har bir jism, uning jonli yoki jonsiz bo'lishidan qat'i nazar, qandaydir darajadagi anglash xususiyati bilan yaratilgan. Shuning uchun jaynizm axinsa – zarar etkazmaslik qoidasiga ko'proq e'tibor beriladi, ya'ni jonli yoki jonsiz narsalarga ozor etkazmaslik talab qilinadi.

Hozirgi kunda dunyoda bir yarim milliondan ortiq jaynistlar mavjud. Ular, asosan, Hindistonning Rajputan, G'ujarot va bir qator janubiy mintaqalari, Madxya, Bxarat shtatlarida istiqomat qiladilar.

Sikxizm. Hozirda sikxizm diniga e'tiqod qiluvchilarning soni 17 mln. atrofida bo'lib, bu dinga bo'lgan qiziquvchilar soni ortib bormoqda. Shunisi qizikki, XV asr oxiri yoki XVI asr boshlarida sof diniy islohot shaklida boshlangan sikxizm harakati XVII asrning ikkinchi yarmiga kelib o'z e'tiqod qiluvchilarini faol harbiy an'analar bilan sug'orilgan siyosiy tashkilot atrofida jamladi. Bunday o'ziga xos taraqqiyotning natijasi shu bo'ldiki, o'tgan asr boshlarida kichkinagina harbiy-diniy jamoa Ranjid Singx asos solgan kuchli davlatga aylandi.

Sikxizm dini Panjobda guru (ustoz) Nanak (1469-1539) tomonidan asos solinib, unga ergashganlar o'zlarini sikxlar, ya'ni shogirdlar deb atashgan. «Sikxizm» atamasi ham shu so'zdan olingan.

Nanakning vafotidan keyin uning ta'limotini 9 ta guru rivojlantirganlar. Xususan, to'qqizinchi guru Govind Singx (1675-1708) bu ishda muhim rol o'ynagan. Ular yagona ta'limotni targ'ib qilgan yagona guruning 10 qiyofada namoyon bo'ladi deb hisoblanganlar.

Sikxizm talqinida hinduizmdagi Braxma, Vishnu, Shiva va islomdagi Alloh bir ilohiyatda mujassam bo'ladi. U nirgun («sifatlardan xoli») va sagun («sifatlar egasi») deb talqin qilinadi. Uning asosiy holati nirgun bo'lib, bu holat har qanday sifatlardan xolidir. Biroq, inson uni qandaydir sifatlardan orqali tanishi uchun u o'z xohishi bilan sagun holatiga o'tadi. Sikxizm ta'limotiga ko'ra, iloh – Yaratuvchi, Saqlovchi, Vayron qiluvchi (Brahma, Vishnu, Shivalardek) sifatlarni o'zida mujassam qiladi. U qudratli va hukmdordir. Uning tomonidan yaratilgan dunyo esa o'zgaruvchan va foniydir. Iloh esa – abadiy. U azalda ham, hozirda ham, kelajakda ham mustaqil ravishda mavjuddir. Azaliylik, vaqtdan tashqarida bo'lish, tug'ilmaganlik, o'lmaslik kabi unga berilgan sifatlarning mohiyatini anglatadi. Xudoga bo'lgan muhabbat, ishonch, sadoqat yo'lini tutgan har bir inson Unga etishishi va U bilan birlashib ketishi mumkin. Xudoga ibodat qilish, sikxizm ta'limoti bo'yicha, aslo dunyoviy hayotdan uzilishni, rohiblik yo'lini tutishni anglatmaydi, aksincha, hayotda faollikni, to'la mehnatni va oiladagi o'z vazifasini bajarishni anglatadi. Bu tamoyillarga to'la amal qilish pirovard natijada tug'ilishlar zanjirining uzilishiga va insonning xudo bilan birlashib ketishiga olib keladi. Har kim xudo bilan bevosita muloqotda bo'lishi mumkin.

Boshqa dinlar kabi sikxizm ham o'zining muqaddas kitobiga ega. Uning muqaddas kitobi – Adigrantx («Boshlang'ich kitob») bo'lib, beshinchi guru Arjun (1581-1606) tomonidan tuzilgan. U shuningdek, Gururantx («Guru kitobi») yoki Grantxsahib («Sohibning kitobi») nomlari bilan ham ataladi. Unga avval dastlabki besh guruning,

keyinchalik esa boshqa gurularning madhiyalari kirgan. Jumladan, Kabirning, Namdevning, Farididdin Ganjishakarning (XV asr) madhiyalari bilan bir qatorda bir necha Bxakti va sufiylik harakati namoyandalarning ham madhiyalari kirgan. U panjob tilida yozilgan bo'lib, hozirgi kunda Amritsardagi sikxlarning bosh ibodatxonasi hisoblanmish «Oltin Haram»da saqlanadi.

Keyingi yillarda sikkizmda hinduizm odatlarini o'zlashtirib olgan din vakillari bilan sof sikklar orasida bo'linish kuzatilmoqda. Birinchi guruh namoyandalari tomonidan eng muqaddas joylarning ishg'ol etilishi, 1926 yili Panjob siyosiy maydonida «Aqoliy Dal» harakatining yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Diniy tamoyillar asosida tuzilgan bu harakat namoyandalari musulmonlar, hinduiylar va sikkxlarning siyosiy tengligini talab qilib chiqdilar. 1947 yili Hindistonning ikkiga bo'linishi natijasida musulmonlar Panjobning Pokistonga tegishli qismiga, hinduiy va sikkxiylar esa Panjobning Hindistonga tegishli qismiga ko'chib o'tganlaridan keyin bu harakatning ta'siri kuchaydi.

XX asrning 50-60-yillarida bu harakat yagona irq va til masalasidan kelib chiqib, Panjob shtati tuzilishini talab qildi. Natijada 1966 yili shunday shtat tashkil etildi. Hozirgi kunda bu shtatda Hindiston sikkxiylarining 80 foizi istiqomat qiladi.

XX asr 90-yillarining boshida sikkx jamoasining soni 14 mln. kishiga teng edi. Ular Hindistondagi dinlarning kattaligi jihatidan to'rtinchisi hioblanadi.

3-savolning bayoni:

Konfutsiychilik falsafiy g'oya sifatida maydonga kelgan. Uning asoschisi Konfutsiy (Kun Tsi) mil. av. 551 yilda tug'ilib, mil. av. 479 yilda vafot etgan.

Konfutsiy otasidan erta ajrab, onasi qo'lida tarbiyalanadi. Onasi ham ko'p o'tmay dunyodan o'tadi. Konfutsiy ilm tahsilini olgach, 19 yoshida uylanadi. Birinchi marta u omborchi vazifasiga ishga tayinlanadi. U bir necha yillar davomida turli podshohlar qo'l ostida ishlagandan keyin yoshlarga ta'lim berishga kirishadi. Yangi ustozning ong haqidagi fikrlari, chuqur ma'noli so'zlari mamlakat bo'ylab keng tarqaladi. Shundan so'ng Konfutsiy huzuriga mamlakatning turli mintaqalaridan ilmga chanqoq yoshlar oqib kela boshlaydilar. U ilm istab keluvchilarga hech qachon rad javobini bermas edi. Konfutsiyning 3000 ga yaqin shogirdlari orasida 72 eng ko'zga ko'ringan izdoshlari orasida mamlakatning obro'li xonadonlaridan bo'lgan kishilar bilan bir qatorda kambag'al, oddiy kishilar ham bo'lgan. Konfutsiy maktabi qadimgi Xitoyda asta-sekin katta ta'sir doirasiga ega bo'lib bordi. Uning ko'plab shogirdlari qadimgi Xitoy podshohliklarida e'tiborli mansablarni egalladilar. Konfutsiy yoshlar tarbiyachisi va ustoz sifatida keng shuxrat qozonib, ilk Xitoy ma'rifatparvari nomiga sazovor bo'lgan bo'lsa, u tomonidan taklif qilingan islohotlarning amalga oshirilishida buning aksi bo'ldi.

Oddiy xalqning nochorligi, amaldorlarning zolimligi, hukmdorlar o'rtasidagi o'zaro ziddiyatlar, qadimgi ma'naviy an'ana va qadriyatlardan uzoqlashish – bularning hammasi Konfutsiyning keskin tanqidiy qarashlarining yuzaga kelishiga turtki bo'ldi. U mavjud muammoni hal qilishda yangicha qarashlarga tayanish lozimligini anglab etdi. Biroq u o'z fikrlarining jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi uchun hamma e'tirof qilgan obro'ga ega bo'lish kerak edi. Konfutsiy xuddi ana shu obro'ni uzoq o'tmishning yarim afsonaviy obrazlaridan topdi. Konfutsiy vafotidan bir necha asr o'tgach, uning ta'limoti xalq hayotining ajralmas bir qismiga aylandi.

Konfutsiychilikning yoyilishi sekin kechdi. Konfutsiy zamondoshlari tomonidan tan olinmay vafot etdi. Uning shogirdlariga ham oson bo'lmadi. Garchi konfutsiychilar o'z ta'limotlarini qadimgi Chjou aqidalariga bog'liq urf-odatlar, marosimlar, axloqiy me'yorlar asosiga qurgan bo'lsalar-da, ular mazkur aqidalar orasida o'z munosabatlari,

qolaversa, har bir masala yuzasidan o'z xulosalarini ham berib bayon qilar edilar. Mana shu narsa konfutsiychilikning muvaffaqiyatga erishishiga sabab bo'ldi. Undan tashqari uning muvaffaqiyatiga sabab bo'lgan omillardan yana biri konfutsiychilarning o'zlari foydalangan qadimgi kitoblar, she'rlar, risolalarni yig'ib o'quvchilariga o'rgatganliklaridir. Bu ishning asosiy qismi Konfutsiyning o'zi tomonidan bajarilgan edi. U turli podshohlklarda mavjud bo'lgan uch mingdan ortiq qadimiy qo'shiqlar, yozuvlarni jamlab, ularni qayta tahrir qilgan edi. Konfutsiy va uning shogirdlari tomonidan tahrir qilingan asarlar keyinchalik konfutsiychilikning asosiy manbalariga aylandi.

Mil. av. IV-III asrlarga kelib Konfutsiy ta'limoti ancha keng tarqaldi va katta ta'sir doirasiga ega bo'ldi. Xan sulolasi davriga kelib (mil. av. III-II asrlar) konfutsiychilik davlat mafkurasi darajasiga ko'tarildi. Xan podshohlari Konfutsiy ta'limotlarini to'liq qabul qilmagan bo'lsalar-da, uning kuchini, jamiyatda egallab ulgurgan mavqeini e'tirof qilgan holda undan davlat boshqaruvida foydalandilar.

Konfutsiy komil inson (tszyun-tszi) haqidagi g'oyani yaratdi. Tszyun-tszi, ya'ni yuksak ma'naviyatli inson ikki asosiy xususiyatga ega bo'lishi kerak: insoniylik va mas'uliyat (ajdodlar oldidagi qarzni) his qilish. Komil inson, eng avvalo, ishonchli va fidoiy bo'lishi lozim. U buning uchun tinimsiz, o'zini ayamasdan o'z ishonchi, hukmdori, o'z otasi va o'zidan katta barchaga birday xizmat qilishi va doimo kamolot sari intilishi zarur.

Konfutsiychilikning ilk ko'rinishida axloq masalasi birinchi o'ringa qo'yilgan, diniy e'tiqod esa ikkinchi darajali sanalgan. Diniy masalalar, aqidalarga konfutsiychilik ancha sovuqqon munosabatda bo'lgan, ba'zi o'rinlarda ularni inkor qilgan. Konfutsiy ham o'z vaqtida qadimgi Xitoyda keng tarqalgan ruhlarga e'tiqod masalasiga shubhali munosabatda bo'lgan. «Lunyuy» (Konfutsiyning falsafiy fikrlari va suhbatlari majmuasi, konfutsiychilikning asosiy manbasi)da keltirilishicha, Konfutsiy g'ayritabiiy narsalar va ruhlar to'g'risida gapirishni yoqtirmagan. Biroq, qadimdan davom etib kelayotgan diniy qadriyatlar, urf-odatlariga Konfutsiy hurmat bilan munosabatda bo'lgan.

Konfutsiyning yana bir ta'limoti – «Syao» bo'lib, u inson o'z ota-onasiga munosib bo'lishi haqidagi g'oyani o'zida mujassam qilgan. Konfutsiy fikricha, inson uchun Syaodan muhimroq narsa yo'q. U: «Syao va Di (ukaning akaga, kichiklarning kattalarga hurmati) insoniylikning asosidir» degan. Syao ta'limotining «Li qonunlari»ga ko'ra, farzand ota-ona hayotlik chog'ida mutlaqo ularning ixtiyoridadir. To ular dunyodan o'tgunicha o'ziga-o'zi egalik qilishga haqli emas. Agar ota-ona vafot etsa, farzand qanday ish bilan mashg'ul bo'lishidan qat'i nazar, barcha ishni tashlab uch yil aza tutishi shart. Konfutsiychilikning Syao ta'limoti asrlar mobaynida Xitoy madaniyati, axloqiy normalariga katta ta'sir o'tkazib keldi.

Oila va nikoh tushunchasi. Konfutsiychilik Xitoyda oila masalalariga hal qiluvchi ta'sir o'tkazdi. Konfutsiychilik ta'limotiga ko'ra, oila nikohdan, yoshlarning kelishuvi bilan boshlanmaydi. Balki, oila ehtiyojlari uchun nikoh amalga oshiriladi. Konfutsiychilar urf-odatlariga ko'ra, avlodlar o'z ajdodlari ruhi oldida qilishlari kerak bo'lgan barcha marosimlarni o'z o'rnida, muntazam ravishda bajarishlari lozim. Xitoyda ilk Chjou va In davrlarida o'tganlar ruhlari tiriklar uchun madad bo'lishi kerak deb e'tiqod qilinsa, Konfutsiy ta'limoti buning aksini, ya'ni tiriklar o'tganlar oldida qarzdordirlar degan g'oyani ilgari surdi. Konfutsiy o'zidan oldin jamiyatda mavjud bo'lgan o'tganlar ruhlari haqidagi aqidalarni tamoman o'zgartirib yubordi.

Konfutsiy nomining ilohiylashtirilishi. Konfutsiy o'zi yashab ijod etgan joy – Tsuyfuda vafot etgandan keyin uning qabri yaqinida bir ibodatxona qurdilar.

Ibodatxonaga Konfutsiyning shogirdlari va yaqinlari tomonidan uning barcha tabarruk narsalari va unga taalluqli ashyolar: yozgan asarlari, musiqa asboblari, ro‘zg‘or anjomlari, aravasi va boshqa narsalari keltirib qo‘yildi. Vaqt o‘tishi bilan faylasufning obro‘si oshib, ta‘limoti keng tarqalgani sari ushbu ibodatxona ham ziyoratgohga aylanib bordi. Tsuyfu yaqinida Konfutsiy shogirdlari va izdoshlari makon tutgan kattagina qishloq barpo bo‘ldi. Lu podshohligi hukmdorining o‘zi Tsuyfuga kelib Konfutsiy ibodatxonasida uning xotirasiga qurbonlik qildi. Ibodatxonaning ahamiyati oshgani sayin uning er mulklari bilan boyidi. Bu joy oddiy mahalliy ibodatxona shaklidan Xan sulolasi davriga kelib butun mamlakat miqyosidagi muqaddas ziyoratgohga aylandi. Mil. av. 195 yilda birinchi Xan podshohi Lyu Ban shaxsan o‘zi Konfutsiy ibodatxonasida unga atab «tay-lyao» (Xitoyda eng oliy qurbonlik – qo‘y, xo‘kiz va cho‘chqa) uchlik qurbonligi keltiradi.

Mana shu asrdan boshlab Konfutsiy nomi Xitoyda ilohiylashtirildi va unga atab muntazam qoidalar asosida qurbonliklar qilinadigan bo‘ldi.

Xan sulolasi davrida Konfutsiyga knyazlik unvoni berildi. X-XIII asrlarga kelib, Sun sulolasi davrida unga imperatorlik unvoni, otasiga esa knyazlik unvoni berildi. Keyinroq Yuan va Min sulolalari (XIII-XIV asrlar) davrida unga yana ham yuksakroq daraja – «Haqiqiy donishmand», «Millatlarning buyuk ustoz» unvonlari berildi.

Xitoyning deyarli barcha shaharlarida Konfutsiyga atab qurilgan ibodatxonalar paydo bo‘ldi. Bunday ibodatxonalar soni mingga yaqin edi. Dastlabki paytda ibodatxonaning qurbonlik qilinadigan joyida oddiygina Konfutsiy nomi yozilgan lavha osilgan edi. Xitoyga buddaviylik kirib kelgach, lavha o‘rnini endi Konfutsiyning haykali egalladi. Tsuyfudagi ibodatxonadan boshqa hammasi bir xil shaklga ega edi. Unda Konfutsiy haykali yoniga 86 shogirdining nomi bitilgan lavha yoki haykallar qo‘yilgan. Tsuyfudagi ibodatxonada ularning soni ko‘proq.

Faylasufga atab qilinadigan qurbonliklar va boshqa muhim marosimlar tartibga solingan. Har oyning birinchi va 15-kunlarida ikki marta Konfutsiy haykali oldida odatiy qurbonliklar, yilda – bahorda va kuzda ikki marta alohida tantanali marosimlar o‘tkazilar edi. Tantanaga kelgan imperator va ularning mulozimlari donishmand timsoli oldida turib, unga: «Sen buyuksan, ey mutlaq donishmand, sening fazilatlarining ko‘p, ta‘limoting beqiyos, o‘tganlar orasida senga tengi yo‘q!» – kabi hamdu sanolar bilan murojaat qilganlar.

Daosizm falsafiy ta‘limot sifatida mil. av. I ming yillikning o‘rtalarida konfutsiychilik bilan deyarli bir vaqtda paydo bo‘ldi. Bu ta‘limot dastavval bir muncha mavhum xarakterga ega bo‘lib, din bilan hech qanday aloqasi bo‘lmagan. Ushbu ta‘limot tarafdorlari ham konfutsiychilar kabi o‘z zamonalaridagi harakatlarga qarshi bo‘lganlar. Daosizm targ‘ibotchilari ham hukmdorlar orasidagi tinimsiz urushlarni qoralar edilar. Ular ham boshqa bir qator falsafiy ta‘limotlar qatori orqaga – «Oltin asr»ga – qaytishga chaqirar edilar.

Daosizm mil. av. IV-III asrlarga kelib nazariy asarlar paydo bo‘la boshladi. Bunday asarlarda ijtimoiy-siyosiy va axloq masalalari daosizm uchun unchalik muhim sanalmadi. Biroq daosizm vakillari ilk bor borliq, tabiat, koinot haqidagi tushunchalarni ishlab chiqar boshladilar. Xitoydagi Tszis faylasuflar akademiyasida daosizm nazariyotchilari: Tyan Pen, Sun Tszyan, In Ven, Shen Dao, Xuan Yuan va boshqalar to‘plangan bo‘lib, ular inson va uni o‘rab turgan borliq xususida beto‘xtov munozaralar olib bordilar va risolalar yozdilar. Bunday asarlar hozirgi kungacha saqlanmagan, biroq daosizmning asosiy manbasi sanaladigan «Daodetszin» risolasida o‘z aksini topgan.

Mazkur risola muallifi Lao-Tszi hisoblanadi. Uning hayoti haqidagi ma'lumotlar kam, borlari ham noaniq. Afsonalarga qaraganda, Lao-Tszi onasining qornida bir necha o'n yillar yashab, kekxa donishmand hoida dunyoga kelgan. Shuning uchun uni «Lao-Tszi» – «Kekxa donishmand», «Qari bola» deb atadilar.

Lao-Tszi mil. av. VII da tug'ilgan, Konfutsiyning zamondoshi hisoblanadi. Qadimgi Xitoy yodgorliklarida Konfutsiyning Lao-Tszi bilan uchrashganligi, uning donoligidan hayratga tushgani va uni ajdaho deb atagani haqida rivoyat keltiriladi. Lao-Tszi **ta'limotiga** ko'ra, tabiat, jamiyat va butun borliqning asosi «Ulug' Dao» hisoblanadi (dao, tao «yo'l», «haqiqat», «tartib» demakdir). Dao haqidagi ta'limot konfutsiychilikda bo'lgan. Chunki dao to'g'risidagi fikrlar konfutsiychilik va daosizm shakllanishidan ancha oldin mavjud edi, shuning uchun ham har ikki ta'limotning o'xshash jihatlari ko'p. Konfutsiy daoni jamiyatda muayyan tartiblarni yaratuvchi samoviy qonunlar tajassumi deb hisoblagan. Boshqacha aytganda, dao – ijtimoiy me'yorlar, intizom va axloqning yig'indisidir. Daosizm vakillari uchun dao o'zgacha mazmunga ega: dao umumiy tabiat qonuni va ibtido intihoning o'zagidir. Umumiy mazmunda dao – butun borliq demakdir. Daoni hech kim yaratmagan, barcha narsalar daodan kelib chiqqan va unga qaytadi. Dao hech kimga ko'rinmaydi, sezgi a'zolari uni ilg'ay olmaydi. Nimani ko'rish, eshitish, sezish, anglash mumkin bo'lsa, u dao emas.

Daosizm dinining asosiy mohiyatlaridan biri bu dao va u bilan aloqador tabiat falsafasi hamda kosmogoniya masalalaridir. Ikkinchi asosiy nuqta mavjudlik, hayot va o'limning nisbiyligi va shunga bog'liq holda uzoq yashash, abadiy hayotga erishish tushunchasidir. Milodning birinchi asrlari – Xan asriga kelib, abadiy hayot masalasi daosizm olimlarining asosiy muammosiga aylandi. Uchinchi va so'nggi masala uvey printsiptir. Daosizm falsafasining mana shu uch ta'limoti Xan asriga kelib daosizm dinining shakllanishiga asos bo'ldi.

Mil. II asriga kelib daosizm dinida yangi sektalar paydo bo'ldi. Ulardan «Taypindao» («Buyuk tenglik ta'limoti») va «Udoudao» («Besh dou guruch ta'limoti») sektalari sezilarli iz qoldirganlar. Ushbu sektalar tarixda hukmron tabaqalarning adolatsizligiga qarshi ko'plab siyosiy kurashlarga, qo'zg'olonlarga boshchilik qilgan.

Daosizm birinchi ming yillikda buddaviylik va konfutsiychilik bilan raqobatlashib keldi. VI asrga kelib, daosizm konfutsiychilikdan keyin ikkinchi o'rinni egallagan edi. XIII asrdan boshlab daosizm ta'limotining aniq asoslarga ega emasligi va ilk davrdagi yuksak ta'limotlari turli xurofotlar bilan almashgani tufayli inqirozga yuz tuta boshladi.

XX asr boshlariga kelib Xitoyda turli daosizm sektalariga qarshi kurash boshlandi. O'tgan asrning ikkinchi yarmida daosizm tarafdorlari juda ozchilikni tashkil qildi. Ushbu kichik guruhlar monaxlar, targ'ibotchilar va bashoratchilarni o'z ichiga olar edi.

4-savolning bayoni:

Sintoizm dini Qadimgi Yaponiyada vujudga kelgan (sinto – «xudolar yo'li» degan ma'noni anglatadi). Sintoizm ta'limotiga ko'ra, mikado (imperator) – osmon ruhlarining davomchisidir. Har bir yapon kishisi ikkinchi darajali ruhlar(kama)ning vorisidir. Yaponlar kamani ajdodlar va qahramonlarning ruhlari deb e'tiqod qiladilar. Xudojo'y yapon o'lgandan keyin o'zining ham o'sha kamalardan biri bo'lishiga ishonadi.

Sintoizm «Oliy ilohiyat» tushunchasi mavjud emas. U ajdodlar ruhiga va tabiatga sig'inishga o'rgatadi. Sintoizm umumiy hayotiy rioya qilinishi lozim bo'lgan qoidalardan boshqa diniy urf-odatlar yo'q. Unda bir umumiy ma'naviy qoida – «Umumiy qonunlarga rioya qilgan holda tabiat qoidalariga mos harakat qil» g'oyasi mavjud.

Yaponlar tasavvurida ular yaxshilik va yomonlik tushunchalarini tabiatan bilganlar, shu tufayli, jamiyatdagi qoida va talablarga rioya qilish tabiiy. Agar shunday bo‘lmaganda, ular o‘rgatilmagan yovvoyi hayvonlardan ham pastroq darajada bo‘lar edilar.

Sintoizm haqidagi ma‘lumotlar «Kodziki» («Qadimiy yozuvlar») va «Nixongi» («Yaponiya annallari») manbalarida uchraydi. Kodziki har bir yaponning eng yaqin kitobidir, boshqacha aytganda, bu kitob Yaponiyani, yapon xalqini tushunishning kaliti hisoblanadi. Unda ikkita asosiy mazmun mujassam: qon-qabilaviy birlik va siyosiy hokimiyat g‘oyasi.

Yapon yozuvlarida ta‘kidlanishicha, olamda avval tartibsizlik (xaos) hukmronlik qilgan. Undan so‘ng er osmondan ajralib chiqqan hamda ayol va erkak jinsi paydo bo‘lgan. Ayol jinsi timsolida ayol xudo Izdanami, erkak jinsi timsolida uning eri Izdanagi yuzaga keldi. Ulardan ayol jinsidagi quyosh ilohiyati Amaterasu, erkak jinsidagi oy ilohiyati Tsukiyomi, shamol va suv ilohiyati Susanoo tug‘ildi. Amaterasu g‘alaba qilib osmonda qoldi, Susanoo esa erdagi Idzumo mamlakatiga quvildi. Susanooning o‘g‘li Okuninusi Idzumo hokimi bo‘ldi. Amaterasu bu holatga chidab tura olmay, Okuninusi hokimiyatini o‘z nabirasi Ninigiga topshirishga majbur qildi. Ninigi osmondan tushib, Idzumo davlati rahbarligini qabul qildi. Unga hokimiyatning ramzi sifatida uch muqaddas narsa – ko‘zgu (ilohiylik timsoli), qilich (qudrat timsoli) va yashma (sadoqat va fidoiylik timsoli) topshirildi. Ninigidan Dzimmutenno kelib chiqdi. Tinno unvoni «oliy hukmdor» ma‘nosini anglatadi. Bu so‘z boshqa tillarda imperator ma‘nosini bildiradi. Dzimmutenno mikado – yapon imperatorlari sulolasining birinchi vakili, Yaponiyaning birinchi afsonaviy imperatori hisoblanadi. Ko‘zgu, qilich, yashma o‘sha qadim zamonlardan beri yapon imperatorlari xonadonining belgisi bo‘lib qolgan.

Hozirgi kundagi yaponlar tashqi ko‘rinishdan bu ta‘limotga bir oz e‘tiborsiz ko‘rinsalar-da, chin dildan unga ongli ravishda ehtirom bilan yondashdilar. Hozirgacha sintoizm ibodatxonalarida imperator oilasiga atab turli marosimlar o‘tkazilib turadi.

Sintoizm yaponlarga mavjudot olami, tabiat bilan o‘zaro munosabatlarga o‘ziga xos qarashni singdirgan. Bu qarashlar besh tamoyilda namoyon bo‘ladi.

Birinchi tamoyil mohiyatiga ko‘ra, butun borliq dunyoning o‘z-o‘zicha rivojlanishi natijasidir. Dunyo o‘z-o‘zidan vujudga kelgan bo‘lib, yaxshi va mukammaldir. **Ikkinchi** tamoyil hayot kuchini anglatadi. Hayotdagi har bir tabiiy holat hurmat qilinadi. Faqatgina «nopok» bo‘lgan narsagina hurmat qilinmaydi. Biroq har qanday «nopok»lik tozalanishi mumkin. Shu bois sintoizm marosimlari insonda moslashishga moyillik uyg‘otishga qaratilgan: yaponlar tozalab, isloh qilingan va yapon urf-odatlariga moslashtirilgan har qanday yangilikni qabul qiladilar. **Uchinchi** tamoyil tabiat bilan tarixni yagona deb tushuntiradi. Sintoizm ta‘limoti dunyoni jonli va jonsizga ajratmaydi. Unga e‘tiqod qiluvchilar nazdida dunyodagi hayvonlar, o‘simliklar, jismlar, umuman, tabiatdagi barcha narsalar tirikdir va inson vujudida kama ilohiyatlari yashaydilar. **To‘rtinchi** tamoyil ko‘pxudolik tushunchasi bilan bog‘liq. Sintoizm mahalliy tabiat, urug‘, qabila ilohiyatlariga bag‘ishlangan marosimlardan kelib chiqqan. Sintoizmning ibtidoiy shamanizm va sehrgarlikka oid odatlari faqatgina V-VI asrlarda – imperator sinto ibodatxonalari faoliyatini o‘z nazoratiga olgach, hozirgi ma‘lum bo‘lgan yagona shaklga kirgan. VIII asr boshlarida imperator saroyida sinto ishlari bilan shug‘ullanuvchi maxsus bo‘lim tashkil etildi. X asrga kelib esa, sinto ilohiyatlarining ro‘yxati tuzildi. O‘shanda ularning soni 3132 ta edi, keyinchalik esa bu son yanada ortdi. **Beshinchi** tamoyil milliy ruhiy asos bilan bog‘liq. Bu tamoyilga ko‘ra, sinto ilohiyatlari – kamalar barcha insonlarni emas, balki faqat yaponlarnigina yaratganlar. Shuning uchun ham yaponlar o‘z farzandlariga yoshligidanoq «biz sintoga tegishlimiz» degan aqidani singdirib boradilar.

Shu yo‘l bilan axloq normalarini boshqarishning ikki muhim omili mavjud. Birinchidan, kama juda intim yo‘l bilan faqat yapon millati bilan bog‘liq ekanligini tasdiqlash; ikkinchidan, sintoizm nuqtai nazaradan agar chet ellik kishi sintoga e‘tiqod qilib, kamaga ibodat qilsa, yapon bo‘lmagan kishining bunday qilishi axloqsizlik sanaladi. Shuning bilan birga sintoizm yaponlarni boshqa dinlarga e‘tiqod qilishlariga qarshilik qilmaydi: deyarli barcha yaponlar, sintoizm bilan bir qatorda, yana boshqa bir dinga e‘tiqod qiladilar. Agar yaponlarni diniy e‘tiqodiga ko‘ra, guruhlarga ajratib, umumiy soni hisoblanadigan bo‘lsa, ular soni mamlakat umumiy aholi sonidan ko‘p chiqadi.

Sintoizmning o‘ziga xos jihati shundaki, har bir ibodatxonaning o‘z xudosi bo‘lib, uning boshqa ibodatxonalarga hech qanday aloqasi yo‘q.

Ibodot marosimlari. Oddiy yapon kishi uchun uning o‘z ibodatxonasi, unda amalga oshiriladigan marosimlar, yilda bir marta bo‘ladigan rangin bayramlar hayotining zaruriy qismi bo‘lib qolgan. Uning ota-bobolari ham shunday yashaganlar, o‘zi ham undan oshirmasdan shu tarzda yashaydi.

Ibodatxonalar uchun alohida o‘ziga xoslik bilan birga ularning barchasi uchun umumiy bo‘lgan jihatlar mavjud. Bu hukumatning din ishlarini tartibga solish va sintoizmni davlat diniga aylantirishga qaratilgan urinishlari natijasidir. Shunday urinishlarning biri 1868 yilda Meydzi qayta qurishidan keyin bo‘lib o‘tgan. O‘shanda sintoizm ruhoniylarini o‘qitadigan ta‘lim tizimini yaratishga harakat qilingan edi. Kannusi deb ataladigan bunday ruhoniylar lavozimi odatda meros sifatida uzatilar edi. 1946 yilda konstitutsiya yo‘li bilan din davlatdan ajratildi.

Ibodatxonada turli amallar bajariladi. Dindorlar mehrob oldida turib, maxsus katakli qutiga biror tanga tashlaydilar, ta‘zim qiladilar, bir necha chapak chalib va ibodat so‘zlarini qaytaradilar. Ibodatxonada turli bayramlar ham uyushtiriladi.

Sintoizm bayramlari. Sintoizmning keng tarqalgan bayramlaridan biri Motsuridir. Bu bayram ba‘zi ibodatxonalarda yilda bir marta, ba‘zilarida esa ikki marta nishonlanadi. Ko‘pincha bu bayram dehqonchilik ishlarining boshlanishi, hosil yig‘ib olish, shuningdek, ibodatxona yoki mahalliy xudoga bag‘ishlangan sana bilan bog‘liq bo‘ladi. Bayram ko‘tarinki kayfiyatda o‘tadi. Ruhoniylar bayram haqida faqatgina doimiy ibodatga keladigan kishilarni emas, barcha aholini xabardor qiladilar. Motsuri bayramida juda ko‘p odam to‘planib, ular katta tantanalar bilan o‘yin-kulgu qiladilar. Ayrim ibodatxonalarda Motsuri rang-barang karnaval ko‘rinishida o‘tadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yapon xalq e‘tiqodlari juda xilma-xil. Ular bir shakldan ikkinchisiga o‘tib hozirgacha yo‘qolmay etib kelgan. Bu e‘tiqodlar ham o‘z navbatida, chetdan kirib kelgan turli dinlardan ta‘sirida shakllangan.

5-savolning bayoni:

Zardushtiylik mil. av. II-I ming yilliklarda Markaziy Osiyoda vujudga kelgan dindir. Zardushtiylik vahiy orqali e‘lon qilingan jahon dinlarining eng qadimiysidir. U insoniyatga boshqa barcha dinlarga nisbatan bevosita va bilvosita eng ko‘p ta‘sir o‘tkazgan dindir. Insoniyat tarixida har bir kishi ustidan ilohiy hukm amalga oshirilishi, jannat va jahannam, qiyomat-qoyim, unda tanalarning qayta tirilishi, tana va ruh qayta birlashib mangu yashashi haqida birinchi bor shu din doirasida fikr yuritildi. Keyingi asrlarda bu g‘oyalar yahudiylik, xristianlik va boshqa dinlar tarafidan o‘zlashtirildi. Aytib o‘tish joizki, ushbu din paydo bo‘lgan davr va uning vatani – hali fanda oxirigacha to‘liq echilgan masalalar emas. Zardushtiylik dini payg‘ambar Zardusht nomiga nisbat berilib, shartli ravishda shunday atab kelinadi. Aslida esa u mazkur dinning muqaddas kitobi hisoblanmish Avestoda «Mazdayasna» dini deb atalgan. Bu so‘zni «Mazdaga sig‘inmoq»

deb tarjima qilish mumkin. «Mazda» soʻzi «donish, donishmand, oqil» kabi talqin etiladi. Zardushtiylik yana «Behdin», yaʼni «Eng yaxshi din» deb ham ulugʻlangan. Uning taʼlimotiga koʻra, barcha ezgu borliq Mazdaning irodasi bilan yaratilgan. «Mazda» soʻzi oldiga ulugʻlash maʼnosini anglatuvchi «Axura» qoʻshilib, zardushtiylikning ilohiyati – Axura-Mazda nomi paydo boʻlgan. Bu – «Janob Mazda» yoki «Iloh» demakdir.

Zardusht nomi tadqiqotlarda Zaratushtra, Zardust, Zoroastr koʻrinishlarida ham ishlatiladi. Tadqiqotchilar oʻrtasida Zardushtning tarixda boʻlgan yoki boʻlmaganligi borasida turli fikrlar mavjud. Baʼzilar uni tarixiy shaxs deb bilsalar, boshqalar afsonaviy shaxs deb hisoblaydilar. Manbalarning xabar berishicha, u taxminan mil.avv. 1200-570 yillar orasida yashagan ilohiyotchi, faylasuf, shoirdir. Tadqiqotchi M.Boys taʼkidlashicha, u mil.avv. 1500-1200 yillar orasida yashagan. Zardusht Markaziy Osiyo hududida mavjud boʻlgan koʻpxudolikka negizlangan qadimiy diniy tasavvur va eʼtiqodlarni isloh qilib, yangi dinga asos soldi.

Zardushtiylik taʼlimoti. Zardushtiylik taʼlimoti Markaziy Osiyoda ibtidoiy davrda mavjud boʻlgan tabiat kuchlarini ilohiylashtiruvchi eʼtiqodlarga (Markaziy Osiyo qadimgi aholisining «eski dini»ga) nisbatan monoteistik taʼlimotdir. U behuda qon toʻkuvchi qurbonliklar, harbiy toʻqnashuvlar, bosqinchilik urushlarini qoralab, oʻtroq, osoyishta hayot kechirishga, mehnatga, dehqonchilik, chorvachilik bilan shugʻullanishga daʼvat etadi.

Moddiy hayotni yaxshilashga urinishni yovuzlikka qarshi kurash deb hisoblaydi. Zardushtiylik dinida qoʻriq er ochib, uni bogʻu rogʻga aylantirgan odam ilohiyot rahmatiga uchraydi. Aksincha, bogʻlar, ekinzorlarni, sugʻorish inshootlarini buzganlar katta gunohga qoladilar. Zardusht insonlarga tinch-totuv yashashni, halol mehnat qilishni oʻrgatmoqchi boʻladi. Bunga koʻra insonning bu dunyodagi hayotiga yarasha narigi dunyodagi taqdiri ham boʻlajak, har bir inson oʻlgandan soʻng oʻzining bu dunyodagi qilmishiga yarasha abadiy rohat – jannatga, yoki yomon ishlari koʻp boʻlsa na xursandlik va na xafalik koʻrmaydigan arosat joy – misvongatuga tushadi.

Zardushtiylik negizida olamning qarama-qarshiliklar kurashi asosiga qurilgani turadi: yaxshilik va yomonlik, yorugʻlik va qorongʻulik, hayot va oʻlim oʻrtasida abadiy kurash davom etadi. Barcha yaxshiliklarni Axura-Mazda va barcha yomonlikni Anxramaynyu (yoki Axriman) ifodalaydi. Axura-Mazda insonlarga ezgu ishlarni bayon etib, ularga amal qilishni buyuradi, yomon ishlardan saqlanishga chaqiradi. Zardushtiylikda imon uchta narsaga asoslanadi: fikrlar sofligi, soʻzning sobitligi, amallarning insoniyligi. Har bir zardushtiy kuniga besh marta yuvinib, poklanib, quyoshga qarab, uni olqishlab, sigʻinishi shart. Zardushtiylik ibodatxonalarida doimiy ravishda olov yonib turadi. Ularda dunyodagi toʻrt unsur – suv, olov, er va havo ulugʻlanadi.

Hozirgi kunda zardushtiylikka eʼtiqod qiluvchi diniy jamoalar mavjud. Ular Hindistonning Mumbay (Bombey, Gʻujarot shtatlarida; 115 ming kishiga yaqin), Pokiston, Shri Lanka, Buyuk Britaniya, Kanada, AQSh, Avstraliya va Eronning (Tehronda 19 ming kishidan ortiq) baʼzi chekka viloyatlarida saqlanib qolgan. Eron Islom Respublikasida zardushtiylik diniga eʼtiqod qilish qonun tomonidan ruxsat etilgan. Mumbayda zardushtiylarning madaniy markazi Koma nomidagi institut faoliyat olib boradi. Undan tashqari Mumbayda homiy Dxalla raisligida dunyo zardushtiylari madaniyati fondi ishlab turibdi. 1960 yilda zardushtiylarning I umumjahon kongressi Tehronda oʻtkazildi. Keyingi kongresslar Bombeyda oʻtkazildi.

Avesto zardushtiylikning asosiy manbasi va muqaddas kitobi hisoblanadi. U Apastak, Ovisto, Ovusto, Abisto, Avasto kabi shakllarda ham ishlatib kelingan. Avesto

Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon xalqlarining islomgacha davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, diniy qarashlari, olam to'g'risidagi tasavvurlari, urf-odatlarini, ma'naviy madaniyatini o'rganishda yagona manbadir. Uning tarkibidagi materiallar qariyb ikki ming yil davomida vujudga kelib, avlodan-avlodga og'zaki tarzda uzatilib kelingan.

Zardushtiylik dini rasmiy tus olguniga qadar Avestoning bo'laklari Turon va Eron zamini xalqlari orasida tarqalgan. Ushbu – Axura-Mazdaning Zardusht orqali yuborilgan ilohiy xabarlarini deb hisoblangan bo'laklar turli diniy duolar, madhiyalar sifatida yig'ila boshlangan. Bular Zardushtning o'limidan keyin kitob holida jamlangan va «Avesto» – «O'rnatilgan, qat'iy qilib belgilangan qonun-qoidalar» deb nom olgan.

Avestoning Makedonskiy tomonidan Gretsiyaga olib ketilgani, zarur joylarini tarjima ettirib, qolganini kuydirtirib yuborgani, 12 ming qoramol terisidagi tillo matn haqida keyingi davrlarda yaratilgan zardushtiylik adabiyotida ma'lumotlar bor. Hozir bizgacha etib kelgan Avesto, Beruniyning yozishicha, aslining beshdan ikki qismi xolos. U «Avesto 30 «nask» edi, majusiylar (zardushtiyalar) qo'lida 12 nask chamasi qoldi» deb yozgan.

Avestoni mo'badlar avlodan-avlodga, og'izdan-og'izga olib o'tib, asrlar osha saqlaganlar. Buning sababi mo'badlar mag'lub xalqlar (Yaqin va Sharq xalqlari) yozuvini harom hisoblab, muqaddas xabarni unda ifodalashga uzoq vaqt jur'at etmaganlar. Dastavval (mil. I yoki II asrlarida), Arshakiylar davrida Avesto qismlarini to'plash boshlangan. Keyinchalik, Sosoniy Ardasher (227-243) davrida, ayniqsa, Shopur (243-273) davrida astrologiya, tabobat, riyoziyot va falsafaga oid qismlari yozib olinib, hamma qismlari tartibga keltirilgan, so'ng bu asosiy matn to'ldirib borilgan. Avestoning ana shu to'ldirilgan nusxasining ikki to'liq qo'lyozmasi Hindistonda saqlanadi – biri Mumbayda, zardushtiyalarning madaniy markazi bo'lmish Koma nomidagi institutda, ikkinchisi – Kalkuttadagi davlat kutubxonasida.

Avestoning «Yasna» kitobida bayon etilishicha, Zardushtning vatandoshlari unga ishonmay, uning ta'limotini qabul qilmaganlar. Zardusht vatanni tark etib, qo'shni davlatga ketadi, u erning malikasi Xutaosa va shoh Kavi Vishtaspaning xayrixohligiga erishadi. Ular Zardusht ta'limotini qabul qiladilar. Natijada qo'shni davlat bilan urush boshlanib, Vishtaspa g'alaba qozonadi. Shundan so'ng bu ta'limot xalqlar o'rtasida keng tarqala boshlagan. Keyingi davr rivoyatiga ko'ra, Shoh Kavi Vishtaspa farmoniga bilan Avesto kitobi o'n ikki ming mol terisiga yozib olinib, otashkadaga topshirilgan.

Avestoning saqlanib qolgan to'rta kitobidan birinchisining nomi «Videvdat» (vi-daevodatom – «Devlarga qarshi qonun») deb ataladi. Ushbu kitob Avestoning saqlanib qolgan kitoblari orasida eng mukammali hisoblanadi. U yigirma ikki bob bo'lib, boblari fragard deb nomlangan. Fragardlarning ma'nosi, vazifasi, uslubiy tuzilishi turlicha: birinchi fragard – odamlar yashaydigan barcha yurtlarni Axura-Mazda qanday yaratgani to'g'risida; ikkinchi fragardda Jamshid podsholigi – kasallik, o'lim, azob-uqubatlar bo'lmagan zamon haqida; uchinchi fragard dehqonchilikning savobli sharofatlari va h.k. haqida.

Ikkinchi kitob «Yasna» deb atalib, Avestoning e'tiborli bo'limi sanaladi. Yasna – yaz o'zagidan bo'lib, «sajda, topinch, namoz» ma'nolarini ifodalaydi. Yasna 72 bobdan iborat bo'lgan. Boblari ha, haitiy deb atalgan. Har bir ha zarur o'rniga qarab marosimlarda, ibodatlarda koinlar tomonidan o'qilgan, qavmlar unga ergashib ibodat qilganlar. Yasna kitobi (nask) tarkibiga Zardusht o'zi ijod qilgan targ'ibot she'rlari ham kirgan. Ular Yasnaning 28-34, 43-46, 47-50, 51, 53 – jami bo'lib, 17 ta hasini tashkil qiladi. Zardusht she'rlari ilmiy adabiyotda gatalar deb atab kelinadi. Yasnaning 35-42-

halari ayniqsa, yuksak qadrlangan. Bu etti ha Haptanxati Yasna – «Etti bob Yasna» deb nomlangan.

Uchinchi kitob «Vispered» deb nomlangan. U 24 bobdan tashkil topgan va har bir bob alohida karde deb atalib, ma'budlar sha'niga o'qilgan duolar va ibodat ustida ularga murojaatlar hamda olamni bilishga doir pand-nasihatlardan iboratdir. Uni ibodat namozlari yig'indisi ham deyishadi. Ayni paytda u Yasnaga qo'shimcha hisoblanadi.

To'rtinchi kitob «Yasht» (gimn) deb ataladi. U Avestoning eng qadimiy qatlami bo'lib, 22 bobdan iborat. Har bir bob Axura-Mazdadan boshlab, u yaratgan va uning ma'lum vazifalarini bajaruvchi ma'budlar sha'niga aytilgan madhiyalardan iborat.

Avestoning bizgacha etib kelmagan kitoblaridan ba'zi qismlari uning yig'ma parchalar to'plami «Xo'rdak Avesto» kitobida jamlangan. Masalan, Exppatastan kitobidan mo'badlar (kohinlar) uchun qonun-qoidalar, diniy boshqaruv tizimiga xos ma'lumotlarga oid qismlari, Nipangastan – diniy-mavsumiy, ijtimoiy marosimlar tartib-qoidalari qismi, 20-naskda jonning u dunyodagi ahvoli haqidagi qismi va boshqalar shu kitobda saqlangan.

Zardushtiylik dini haqida frantsuz olimi Anketil Dyuperron juda qimmatli ma'lumotlar qoldirgan. Masalan, u 1755 yilda Hindistonga ilmiy safar qilib, u erdagi zardushtiylik orasida uch yil yashagan, ularning ibodatlari, urf-odatlarini yaxshi o'rgangan va Avestoni frantsuz tiliga tarjima qilgan. Uch jildlik tarjima 1771 yilda nashr etilgan. Ayni paytda, shuni ham ta'kidlash joizki, olimlarimizning fikricha, Avesto G'arbiy Evropa, Eron va Hindiston tillari orqali bizga etib kelgani uchun undagi nomlar, atamalar aksariyat hollarda asliga to'g'ri kelmaydi. Avestoda turkona jihatlar kam qolgan.

Zardushtiylikni o'rganish hozirgi kunlarda ham faol olib borilayapti. Ta'kidlash kerakki, bu sohadagi tadqiqotlar O'zbekiston uchun alohida ahamiyat kasb etib, milliy qadriyatlar va ko'p qatlamli diniy tajribada mazkur dinning tutgan o'rni beqiyosdir.

Nazorat savollari:

1. Yahudiylikning muqaddasi kitobi to'g'risida gapirib bering.
2. Yahudiylik tarixining asosiy davrlarini ajrating.
3. Yahudiylikning sekta va oqimlarini farqlang.
4. Vedalarning boshqa muqaddas kitoblardan qanday farqi bor?
5. Braxmanlik jamiyatni qanday tabaqalarga bo'ladi?
6. Braxman hayoti qanday bosqichlardan iborat?
7. Hinduizm ta'limoti
8. Hinduizmning qanday marosimlarini bilasiz?
9. Jaynizmning asoschisi kim?
10. Sikxizm qachon vujudga keldi?
11. Jaynizm va sikxizm ta'limotlarining o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsating.
12. Konfutsiyning g'oyalari qaysi asarlarda ifodalangan?
13. Konfutsiy shaxsi qaysi davrdan ilohiylashtirila boshladi?
14. Daosizm axloq masalalari qanday o'rinni egallaydi?
15. Sintoizmning ta'limoti nimalardan iborat?
16. Sintoizm ibodatlar qanday bajariladi?
17. Zardushtiylik qaysi davrda va hududda yuzaga keldi?
18. Zardushtiylik ta'limoti asoslari nimalardan tashkil topgan?
19. «Avesto»ning tarkibiy qismi haqida gapiring.
20. «Avesto»ning zamonaviy o'zbek tiliga tarjimalari haida nimalar bilasiz?

TMI:

1.1. Mavzu matnini o'zlashtirish – 1 ball.

- Milliy dinlarning o'ziga xos xususiyatlari.
- Milliy dinlarning Jahon dilariga ta'siri.

1.2. Mustaqil uy vazifasi – 2 ball.

- Aholisining asosiy qismi milliy dinlarga e'tiqod qiluvchi davlatlar katalogini tuzing.
- Markaziy Osiyoda ilk diniy morfologiya.

1.3. Taqdimot tayyorlash – 1 ball.

1.4. Testlar tuzish – 1 ball.

Informatsion-metodik ta'minot:

1. Mўминов А., Йўлдошхўжаев Х. ва б. Диншунослик. – Т.: 2004. –296 б.
2. Абдусамедов А. Диншунослик асослари. –Т.: 1995.
3. Васильев А.С. История религий Востока. – М.: 1997.
4. Махмудов Т. «Авесто» ҳақида. –Т.: 2000.
5. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. –Т.: 1997.
6. Бойс М. Зороастрийцы. Верования и обычаи. 2-е издание, исправленное. –М.: 1988; третье издание, полностью переработанное. –Санкт-Петербург, 1994.
7. Авеста: Яшт китоби. Таржимон М.Исҳоқов. –Т.: 2001.
8. Конфуций. Изречения. –М.: 1994.
9. Основы религиоведения. Учебное пособие для студентов вузов. Под общ. ред. И.Н.Яблокова. –М.: 1995.
10. Tulemetova G.T., Xasanbayev U.M. Dinshunoslik. –Т.: Zilol buloq nashriyoti, 2021.

O 'z-o 'zini nazorat qilish uchun testlar:

1.«afsunlar va jodular vedasi» degan ma'nolarni anglatadi. Nuqtalar o'rniga tegishli javobni qo'ying.
2. Yajurveda
3. Adxarvaveda
4. Samaveda
5. Rigveda
6.yilda Isroil davlati tashkil topgach, yahudiylik dini davlat dini maqomini olgan. Nuqtalar o'rniga tegishli javobni qo'ying.
7. 1958
8. 1948
9. 1938
10. 1954
11.san'atning alohida shakli bo'lib, yaqqol ajralib turuvchi mahorat bilan sof sanskrit tilida yozilgan. Nuqtalar o'rniga tegishli javobni qo'ying.
12. Upanishadalar
13. Sutralar
14. Vedalar
15. Mantralar
16. "...go'yo sehrli kuchga ega deb hisoblangan doira, nog'ora va boshqa cholg'u

asboblari jo‘rligida kuylab, raqsga, jazavaga tushgan”. Nuqtalar o‘rniga tegishli so‘zni qo‘ying.
17. Ruhoniylar
18. Brahmanlar
19. Shomonlar
20. Kshatriylar
21. “Katxaka, Kapishtxala-Katxa, Maytrayani, Tayttiriya kabi tahrirlari mavjud”. Qaysi veda haqida so‘z boryapti?
22. Rigveda
23. Samaveda
24. Yajurveda
25. Adxarvaveda
26. “Avesto 2 million baytdan iborat bo‘lgan” degan ma’lumotni kim yozib qoldirgan?
27. Kurtsiy Ruf
28. Gerodot
29. Strabon
30. Pliniy
31. “Arjang” asari qaysi dinga tegishli?
32. otashparastlik
33. islom
34. xristianlik
35. moniylik
36. “Veda” so‘zi qaysi tildan olingan?
37. malavi
38. pali
39. pushtun
40. sanskrit
41. “Veda” so‘zining ma’nosi nima?
42. barchasi noto‘g‘ri
43. bilimlar majmuasi
44. ibodat kitobi
45. muqaddas bilim
46. “Grand Sohib” qaysi dinning muqaddas kitobi nomlaridan biri?
47. Sintoizmning
48. Hinduizmning
49. Buddizmning
50. Sikxizmning
51. “Diniy marosimni o‘ziga xos tomoshaga aylantira olganlar.....”. Kimlar haqida so‘z ketyapti?
52. Kshatriylar
53. Imomlar
54. Ruhoniylar
55. Shomonlar
56. “Jaynizm dini vakillarining e’tiqod qilishicha, bu ta’limotga 24 asos solgan”. Nuqtalar o‘rnini to‘ldiring.
57. Tirtxakar (payg‘ambar yoki avliyo)

58. Purusha (zohidlar)
59. Brahman (rohiblar)
60. Dehqonlar
61. “Qayta quruvchilar” oqimi qaysi dinga tegishli?
62. Yahudiylikka
63. Nasroniylikka
64. Islomga
65. Sintoizmga
66. “La’nat kamari” nima?
67. ataylab oila qurmay yurgan askar taqib yuradigan kamar
68. ataylab oila qurmay yurgan qiz taqib yuradigan kamar
69. ataylab oila qurmay yurgan yigit taqib yuradigan kamar
70. ataylab oila qurmay yurgan ruhoniy taqib yuradigan kamar
71. “Rigveda” so‘zining ma’nosi nima?
72. «qurbonliklar vedasi»
73. «qo‘shiqar vedasi»
74. «madhiyalar vedasi»
75. «afsun va jodular vedasi»
76. “Sikx” so‘zining ma’nosi nima?
77. Yo‘lboshchi
78. Ustoz
79. Shogird
80. Payg‘ambar
81. “Hinduizmdagi Braxma, Vishnu, Shiva va islomdagi Alloh bir ilohiyatda mujassam bo‘ladi”. Qaysi ta’limot haqida so‘z boryapti?
82. Jaynizm
83. Sikxizm
84. Buddizm
85. Hinduizm
86. «Kodziki» («Qadimiy yozuvlar») va «Nixongi» («Yaponiya annallari») manbalari qaysi dinga tegishli?
87. Sintoizmga
88. Konfutsiychilikka
89. Daosizmga
90. Buddaviylikka
91. «Avesto» qaysi dinning muqaddas kitobi?
92. zardo‘shiylikning
93. islomning
94. xristianlikning
95. buddaviylik va yahudiylikning
96. «Avesto» so‘zining ma’nosi nima?
97. qat’iy qilingan
98. muqaddaslashgan
99. xudolar kitobi
100. nasklar yig‘indisi
101. «Avesto»ning vatanini ko‘rsating.
102. Xorazm

103. Bobil
104. Eron
105. Hindiston
106. «Behdin» atamasi qaysi dinga tegishli?
107. zardushtiylikka
108. Nasroniylikka
109. Islomga
110. Sintoizmga
111. «Bibliya»ning lugʻaviy maʼnosi...
112. kitob
113. kutubxona
114. qiroat qilish
115. toʻgʻri javob yoʻq
116. «Daodetszin» (Daosizmning asosiy manbasi) risolasi muallifini koʻrsating.
117. Shen Dao
118. Tyan Pen, Sun Tszyan
119. In Ven
120. Lao-Tszi
121. «Injil» («Bibliya») ning qaysi qismi yahudiylar uchun muqaddas hisoblanadi?
122. Toʻgʻri javob yoʻq
123. Yangi Ahd qismi
124. Muso “Besh kitobi”
125. Qadimgi Ahd qismi
126. «Qadimgi Ahd» nechta kitobdan iborat?
127. 39
128. 37
129. 49
130. 47
131. «Qadimgi Ahd»ning asosiy qismi - «Musoning besh kitobi»ning beshinchisi nomi....
132. Ikkinchi qonun
133. Chiqish
134. Loviy
135. Sonlar
136. «Qadimgi Ahd»ning asosiy qismi - «Musoning besh kitobi»ning birinchisi nomi....
137. Sonlar
138. Chiqish
139. Loviy
140. Borliq
141. «Qadimgi Ahd»ning asosiy qismi - «Musoning besh kitobi»ning ikkinchisi nomi....
142. Ikkinchi qonun
143. Loviy
144. Sonlar
145. Chiqish
146. «Qadimgi Ahd»ning asosiy qismi - «Musoning besh kitobi»ning toʻrtinchisi

nomi....
147. Loviy
148. Borliq
149. Chiqish
150. Sonlar
151. «Qadimgi Ahd»ning asosiy qismi - «Musoning besh kitobi»ning uchinchi nomi....
152. Borliq
153. Sonlar
154. Ikkinchi qonun
155. Loviy
156. «Qurbonliklar vedasi» qaysi veda?
157. Yajurveda
158. Samaveda
159. Rigveda
160. Adxarvaveda
161. «Lama» so‘zi qanday ma’noni anglatadi?
162. Eng yaxshi
163. Eng ulug‘
164. Payg‘ambar
165. Avliyo
166. «Sangxa» nima?
167. budda ibodatxonasi
168. buddaviylar jamoasi
169. budda ibodati
170. buddaviylik qonunlari
171. «Talmud» so‘zining ma’nosi?
172. «O‘rgatish»
173. «O‘rganish»
174. «Bilimlar»
175. “Vasiyatlar”
176. Avstriyalik yahudiy jurnalist T.Hertslning (1860-1904) nemis tilidagi «Yahudiylar davlati» risolasi asosida XIX asr oxirlarida tuzilgan yahudiylik oqimini ko‘rsating.
177. Saduqiylar
178. Esseylar
179. Sionizm
180. Farziylar
181. Adxarvaveda olti ming she‘rdan iborat 371 madhiyani o‘z ichiga oladi. Ular nechta kitobda jamlangan?
182. 10 ta
183. 30 ta
184. 20 ta
185. 40 ta
186. Adxarvaveda necha ming she‘rdan iborat 371 madhiyani o‘z ichiga oladi?
187. 7
188. 5

189. 6
190. 9
191. Afsonaviy ruhoniyl Atxarvana («Olov ruhoniysi») nomi bilan bog'liq vedani ko'rsating.
192. Adxarvaveda
193. Yajurveda
194. Samaveda
195. Rigveda
196. Afsonalarga qaraganda, onasining qornida bir necha o'n yillar yashab, kekxa donishmand hoida dunyoga kelgan kim?
197. Lao-Tszi
198. Sun Tszyan
199. Tyan Pen
200. Kun Tszi
201. Kanjur (108 jildli) va Tanjur (225 jildli) nomli muqaddas kitoblar buddaviylikning qaysi oqimiga tegishli?
202. Lamaizmga
203. Dzen-buddizmga
204. Xinayanaga
205. Maxayanaga
206. Kautxuma va Ranayaniya to'plamlaridan iborat ikki tahrirda etib kelgan manbani aniqlang.
207. Rigveda
208. Yajurveda
209. Adxarvaveda
210. Samaveda
211. Konfutsiy talqinidagi komil insonning ikki asosiy sifati qaysilar edi?
212. Barchasi noto'g'ri
213. Mardlik va shijoat
214. O'tmish va botirlik
215. Insoniylik va mas'uliyat
216. Konfutsiy ibodatxonasi qaysi sulola davriga kelib butun mamlakat miqyosidagi muqaddas ziyoratgohga aylandi?
217. Xan sulolasi
218. Yuan sulolasi
219. Min sulolasi
220. To'g'ri javob yo'q
221. Konfutsiy tszyun-tszi haqidagi g'oyasi nimani bildiradi?
222. Komil inson
223. Mard jangchi
224. Kelajak quruvchisi
225. Barchasi noto'g'ri
226. Konfutsiy yashab ijod etgan joy nomini ko'rsating.
227. Pekin
228. Tsuyfu
229. Guanchjou
230. Chjou

231. Konfutsiyning 3000 ga yaqin shogirdlari orasida eng ko‘zga ko‘ringan izdoshlari nechta edi?
232. 55 ta
233. 72 ta
234. 89 ta
235. 106 ta
236. Konfutsiyning falsafiy fikrlari va suhbatlari majmuasi, konfutsiychilikning asosiy manbasi....
237. “Jen va Tszi”
238. «Lunyuy»
239. “Bahor va kuz”
240. “In va yan”
241. Konfutsiyning yana bir ta’limoti – «Syao» bo‘lib, u nimani bildirgan?
242. inson o‘z vatani va millatiga munosib bo‘lishi haqidagi g‘oya
243. inson o‘z ota-onasiga munosib bo‘lishi haqidagi g‘oya
244. inson o‘z tabaqasiga munosib bo‘lishi haqidagi g‘oya
245. inson o‘z diniga munosib bo‘lishi haqidagi g‘oya
246. Konfutsiychilik ta’limotiga ko‘ra, oila nikohdan, yoshlarning kelishuvi bilan boshlanmaydi, balki....
247. Vatan manfaati uchun nikoh amalga oshiriladi
248. Oila ehtiyojlari uchun nikoh amalga oshiriladi
249. Shaxsiy ehtiyojlari uchun nikoh amalga oshiriladi
250. Moddiy ehtiyojlar uchun nikoh amalga oshiriladi
251. Konfutsiychilikning ilk ko‘rinishida masalasi birinchi o‘ringa qo‘yilgan, diniy e’tiqod esa ikkinchi darajali sanalgan. Nuqtalar o‘rniga tegishlisini qo‘ying.
252. Axloq
253. Falsafa
254. Mantiq
255. hurfikrlilik
256. Maxabxarata va Ramayanada....., ya’ni insonning Vishnuga qo‘shilib ketishi haqida so‘z yuritiladi. Nuqtalar o‘rnini to‘ldiring.
257. Avatara
258. Xanumana
259. Budda
260. Braxman
261. Xalq orasida Shivaning nechta nomi bor?
262. 1008 ta
263. 998 ta
264. 1080 ta
265. 1108 ta
266. XX asr 90-yillarining boshida sikx jamoasining soni necha kishiga teng edi?
267. 18 mln.
268. 12 mln.
269. 16 mln.
270. 14 mln.
271. Avesto kitobining bizgacha yetib kelgan nusxasi necha qismdan iborat?
272. 2

273. 4
274. 5
275. 7
276. Avestoda inson necha yil yashashi mumkinligi qayd etilgan?
277. 1000
278. 1400
279. 900
280. 500
281. Animizmning mohiyati
282. ajdodlar bilan ayrim hayvonlar va o‘simliklar orasida yaqinlik hamda qon-qarindoshlik bor deb ishonish
283. ruhlar mavjudligiga ishonch, tabiat kuchlarini ilohiylashtirish, hayvonot, o‘simlik va jonsiz jismlarda ruh, ong va tabiiy qudrat borligi haqidagi ta’limot
284. tabiatdagi jonsiz predmetlarga sig‘inishdir. Unga ko‘ra alohida buyumlar kishini o‘z maqsadiga erishtirish, ma’lum voqea-hodisalarni o‘zgartirish kuchiga ega.
285. Barchasi to‘g‘ri
286. Bir elat yoki millat vakillari e’tiqod qiluvchi din qanday nomlanadi?
287. milliy din
288. urug‘-qabilaviy din
289. ibtidoiy din
290. monoteistik din
291. Brahman qaysi bosqichda faqat sadaqadan tushgan narsalar hisobiga kuniga bir marta ovqatlanib kun kechiradi?
292. Braxmacharin
293. Baxshida qilish
294. Tarkidunyochilik
295. Tayyorgarlik
296. Brahmanning hayoti necha muayyan belgilangan bosqichdan iborat?
297. Besh
298. Uch
299. To‘rt
300. Yetti
301. Brahmanlik asosida shakllangan milliy din.
302. Islom
303. Yahudiylik
304. Hinduiylik
305. Katoliklik
306. Bu yodgorlik juda noyob bo‘lganligi sababli u faqat o‘zini-o‘zi sharhlaydi.
307. Yajurveda
308. Samaveda
309. Rigveda
310. Adxarveda
311. Vardxamananing shogirdlari “nigrantxa” deb ataladi, buning ma’nosi....
312. «kishandan ozod qilinganlar»
313. «qayta tug‘ilishdan ozod qilinganlar»
314. «ozodlik elchilari»
315. «ruhlardan ozod qilinganlar»

316. Vedalar to‘rt yirik to‘plamdan iborat. Uning birinchisi...
317. Rigveda («madhiyalar vedasi»)
318. Samaveda («qo‘shiqar vedasi»)
319. Yajurveda («qurbonliklar vedasi»)
320. Adxarvaveda («afsun va jodular vedasi»)
321. Vedalar to‘rt yirik to‘plamdan iborat. Uning ikkinchisi...
322. Rigveda («madhiyalar vedasi»)
323. Samaveda («qo‘shiqar vedasi»)
324. Yajurveda («qurbonliklar vedasi»)
325. Adxarvaveda («afsun va jodular vedasi»)
326. Vedalar to‘rt yirik to‘plamdan iborat. Uning to‘rtinchisi...
327. Yajurveda («qurbonliklar vedasi»)
328. Adxarvaveda («afsun va jodular vedasi»)
329. Samaveda («qo‘shiqar vedasi»)
330. Rigveda («madhiyalar vedasi»)
331. Vedalar to‘rt yirik to‘plamdan iborat. Uning uchinchisi...
332. Samaveda («qo‘shiqar vedasi»)
333. Yajurveda («qurbonliklar vedasi»)
334. Rigveda («madhiyalar vedasi»)
335. Adxarvaveda («afsun va jodular vedasi»)
336. Vedalarda Savitri, Mitra, Suraya, Rushan kabi xudolar qaysi xudolar turkumiga kiradi?
337. Quyosh xudolari
338. Osmon xudolari
339. Er xudolari
340. Havo xudolari
341. Vishnuizm va Shivaizm qaysi milliy dinning asosiy oqimlari?
342. Jaynizmning
343. Hinduizmning
344. Sikxizmning
345. Buddizmning
346. Vishnuizmning muqaddas hayvoni?
347. Sigir
348. Maymun
349. Qo‘y
350. Fil
351. Govind Singx Sikxizm dinining nechanchi gurusi?
352. Sakkizinchi
353. To‘qqizinchi
354. Ettinchi
355. Oltinchi
356. Daosizm falsafiy ta’limot sifatida qachon paydo bo‘ldi?
357. mil. av. II ming yillikning o‘rtalarida
358. mil. av. I ming yillikning o‘rtalarida
359. mil. av. I ming yillikning boshlarida
360. mil. av. II ming yillikning boshlarida
361. Daosizmning asosiy manbasi.

362. «Lunyuy»
363. «Daodetszin»
364. “Jen va Tszı”
365. “Bahor va kuz”
366. Daosizm qanday din va qayerda paydo bo‘ldi?
367. milliy, Xitoyda
368. politeistik, Koreyada
369. monoteistik, Tailandda
370. to‘g‘ri javob yo‘q
371. Daosizmning asosiy tushunchasi - dao, tao nimani anglatadi?
372. «vaqt», «fazo», «harakat»
373. «yo‘l», «harakat», «vaqt»
374. «yo‘l», «haqiqat», «tartib»
375. Barchasi noto‘g‘ri
376. Jaynizm asoschisi sanaladigan Vardxamana qanday oilada tug‘ilgan?
377. Brahmanlar oilasida
378. Shudralar oilasida
379. Kshatriylar oilasida
380. Vayshchilar oilasida
381. Jaynizm asoschisi sanaladigan Vardxamana qachon tug‘ilgan?
382. mil. av. VII asrda (699 y.)
383. mil. av. V asrda (499 y.)
384. mil. av. VI asrda (599 y.)
385. Barchasi noto‘g‘ri
386. Jaynizm asoschisi sanaladigan Vardxamana necha yoshida “Jina” nomini oladi?
387. 43
388. 41
389. 42
390. 44
391. Jaynizm asoschisi sanaladigan Vardxamana necha yoshida vafot etgan?
392. 74
393. 72
394. 73
395. 75
396. Jaynizm asoschisi sanaladigan Vardxamananing yana bir ismi “Maxavira” bo‘lib, uning ma‘nosi...
397. Ozolik elchisi
398. Ozod ruh egasi
399. Ulug‘ qahramon
400. Ulug‘ elchi
401. Jaynizm dini vakillarining e‘tiqod qilishicha, bu ta‘limotga nechta tirtxakar (payg‘ambar yoki avliyo) asos solgan?
402. 24
403. 22
404. 26
405. 28

406. Jaynizm ta'limoti borliqning yaralishi haqida nima deydi?
407. borliqning ilohiyat tomonidan yaratilgani va uning borliq ustidan nazorat qilib turishini tan olmaydi
408. borliqning ilohiyat tomonidan yaratilgani va uning borliq ustidan nazorat qilib turishini tan oladi
409. borliqning ilohiyat tomonidan yaratilganini tan olish bilan birgalikda, uning borliq ustidan nazorat qilib turishini tan olmaydi
410. Barchasi to'g'ri
411. Jaynizm ta'limotiga ko'ra Nirvanaga erishish uchun nima qilish kerak?
412. Tarkidunyo qilish kerak
413. Hayotdan zavq olib yashash kerak
414. Jaynizm nirvanani inkor etadi
415. Karmalar nirvanani yo'q qilishi mumkin emas
416. Jaynizm ta'limotining asosiy g'oyasi
417. Qayta tug'ilishni inkor etish
418. Karmalar va nirvana haqidagi ta'limot
419. Abadiy hayot to'g'risidagi ta'limot
420. Nirvanani inkor etuvchi ta'limot
421. Jaynizm axinsa qoidasiga ko'proq e'tibor beriladi. Bu nima?
422. rost so'zlash
423. zarar etkazmaslik
424. o'g'irlik qilmaslik
425. zino qilmaslik
426. Jaynizm qaysi davlatning milliy dini hisoblanadi?
427. Malayziyaning
428. Hindistonning
429. Pokistonning
430. Xitoyning
431. Zardushtiylik dinida yovuzlik xudosining nomi nima?
432. Axriman
433. Axuramazda
434. Anaxita
435. Mitra
436. Zardushtiylik dinining asosida qaysi unsurlar yotadi?
437. olov, suv, havo, tuproq
438. olov, suv, osmon
439. havo, tog', er
440. osmon, quyosh, oy
441. Zardushtiylik dinining yaxshilik xudosi?
442. Mitra
443. Anaxita
444. Axriman
445. Axuramazda
446. Zardushtiylikda Quyosh xudosining nomini to'g'ri ko'rsating?
447. Humo
448. Anaxita
449. Mirrix

450. Mitra
451. Zardo'shtiylikda hosildorlik xudosi bu ...
452. Axuramazda
453. Mitra
454. Axriman
455. Anaxita
456. Ierusalim devori qachon qurila boshlangan?
457. Miloddan avvalgi 450-yilda
458. Miloddan avvalgi 444-yilda
459. Miloddan avvalgi 448-yilda
460. Miloddan avvalgi 446-yilda
461. Ijtimoiy tashkilot sifatida sof kastachilik asosiga qurilgan din qaysi?
462. Buddizm
463. Sintoizm
464. Siksizm
465. Hinduizm
466. Iudaizm (yahudiylik) ning asosiy aqidasi...
467. muqaddas kitoblarga ishonchdir
468. payg'ambarlarning mavjudligiga ishonchdir
469. yagona xudo Yahvega ishonchdir
470. olamni cheksizligiga ishonch
471. Konfutsiychilik ta'limotida qaysi muammolar asosiy o'rin tutadi?
472. ijtimoiy-axloqiy muammolar
473. dinlararo munosabatlar muammosi
474. siyosiy muammolar
475. iqtisodiy muammolar
476. Qadimiy yahudiy tilidagi «tushuntirish», «ajratib ko'rsatish» so'zidan olingan oqim nomi?
477. Farziy
478. Essey
479. Barchasi noto'g'ri
480. Saduqiy
481. Qolgan vedalardan farqli o'laroq, to'laligicha shrauta (qurbonlik marosimi) bilan bog'liq.
482. Yajurveda
483. Samaveda
484. Rigveda
485. Adxarvaveda
486. Qaysi bir din eng qadimgi?
487. yahudiylik
488. pravoslavie
489. protestantizm
490. islom
491. Qachon Xitoyda turli daosizm sektalariga qarshi kurash boshlandi?
492. XVI asr boshlariga kelib
493. XIX asr boshlariga kelib
494. XX asr oxirida

495. XX asr boshlariga kelib
496. Qachon Bobil podsholigi Ierusalim shahrini bosib olgan?
497. Mil.avv. 588-yilda
498. Mil.avv. 576-yilda
499. Mil.avv. 596-yilda
500. Mil.avv. 586-yilda
501. Qachon Daosizm nazariy asarlar paydo bo‘la boshladi?
502. mil. av. VII asrga kelib
503. mil. av. II asrga kelib
504. mil. IV-III asrlariga kelib
505. mil. av. IV-III asrlarga kelib
506. Qachondan boshlab Konfutsiy ta’limoti ancha keng tarqaldi va katta ta’sir doirasiga ega bo‘ldi?
507. Mil. av. I asrga kelib
508. Mil. av. V-IV asrlarga kelib
509. Mil. av. II asrga kelib
510. Mil. av. IV-III asrlarga kelib
511. Lao-Tszi ta’limotiga ko‘ra, tabiat, jamiyat va butun borliqning asosi...
512. «Ulug‘ Dao»
513. «Lunyuy»
514. “Jen va Tszi”
515. “In va yan”
516. Lao-Tszi tug‘ilgan davr?
517. mil. av. VII asr
518. mil. av. VI asr
519. mil. av. V asr
520. mil. av. III asr
521. Lamaizm qaysi dinning oqimi?
522. Buddaviylikning
523. Nasroniylikning
524. Yahudiylikning
525. Sintoizmning
526. Lamaizm oqimi qayerda vujudga kelgan?
527. Tibetda
528. Tayvanda
529. Sharqiy Xitoyda
530. Shimoliy Hindistonda
531. Mil. av. 1-ming yillik boshiga borib taqalgan qadimiy hind afsunlarini o‘zida aks ettirgan manbani ko‘rsating
532. Adxarvaveda
533. Yajurveda
534. Samaveda
535. Rigveda
536. Mil.av. X asrda hashamatli Yahve ibodatxonasini qurdirgan shaxs...
537. Sulaymon
538. Ibrohim
539. Muso

540. Dovud
541. Milliy-davlat dinlari bu.....
542. yahudiylik, hinduiylik, konfutsiychilik
543. magiya, sintoiylik, katoliklik
544. yahudiylik, nasroniylik, fetishizm
545. totemizm, buddaviylik, magiya
546. Muqaddas manba sifatida nafaqat Musoning Qonunini, balki boshqa payg'ambarlarning muqaddas yozuvlarini, o'zlarining urf-odatlarini ham qabul qilgan yahudiylik oqimi qaysi?
547. Farziylar
548. Esseylar
549. Barchasi noto'g'ri
550. Saduqiylar
551. Politeistik din bu...
552. kup xudolik din
553. yakka xudolik din
554. xudosiz din
555. to'g'ri javob yo'q
556. Politeistik dinni ko'rsating
557. Hinduiylik
558. Islom
559. to'g'ri javob yo'q
560. Yahudiylik
561. Rigvedada Vrishakani (erkak maymun) timsolida kimning ajdodini ko'rish mumkin?
562. Siddxarta Gautamaning
563. Ramning
564. Krishnaning
565. Xanumanning
566. Saduqiylar, farziylar, esseylar qaysi dinning oqimlari?
567. Yahudiylikning
568. Xristianlikning
569. Sintoizmning
570. Samavedaning "Kautxuma" to'plami asosan qaysi payt o'qiladi?
571. tantanali qurbonlik marosimi paytida
572. to'y va nikoh marosida
573. ta'ziya va ko'mish marosimida
574. barchasi to'g'ri
575. Samavedaning "Kautxuma" to'plami nechta she'rdan iborat?
576. 1610
577. 1910
578. 1710
579. 1810
580. Sikxizm diniga Panjobda kim tomonidan asos solingan?
581. Guru Nanak
582. Guru Maxavira
583. Guru Vardxamana

584. Guru Govind Singx
585. Sikxizmda beshinchi guru Arjun (1581-1606) tomonidan tuzilgan kitob qaysi?
586. Adigrantx («Boshlang'ich kitob»)
587. Nenimgrantx («ikkinchi kitob»)
588. trimurtigrantx («uchinchi kitob»)
589. Barchasi noto'g'ri
590. Sikxizmning asosiy muqaddas kitobini ko'rsating?
591. Yadjurveda
592. Adxarvaveda
593. Grant Sohib
594. Maxabxarata
595. Sikxizmning muqaddas kitobi – Adigrantx («Boshlang'ich kitob») kim tomonidan tuzilgan?
596. Oltinchi guru Vishtasp
597. To'rtinchi guru Arjun
598. Beshinchi guru Arjun
599. To'qqizinchi guru Govind Singx
600. Sikxizmning muqaddas kitobi – Adigrantx («Boshlang'ich kitob») qaysi tilda yozilgan?
601. Sanskrit
602. Pushtun
603. Panjob
604. Pali
605. Sikxiylar Hindistondagi dinlarning kattaligi jihatidan nechanchisi hioblanadi?
606. beshinchisi
607. uchinchisi
608. to'rtinchisi
609. oltinchisi
610. Sintoizm kimga sig'inishga o'rgatadi?
611. Amaterasuga
612. Oliy bosh xudoga
613. Ajdodlar ruhi va tabiatga
614. Mikadoga
615. Sintoizm ta'limotiga ko'ra – osmon ruhlarining davomchisidir.
616. Avliyolar
617. Xalq
618. Mikado (imperator)
619. Ruhoniylar
620. Sintoizm ta'limotiga ko'ra har bir yapon kishisi.....
621. Birinchi darajali ruhlar(kama)ning vorisidir
622. Imperator (Mikado)ning vorisidir
623. Ikkinchi darajali ruhlar(kama)ning vorisidir
624. Ruhoniylarning vorisidir
625. Sintoizm yaponlarga mavjudot olami, tabiat bilan o'zaro munosabatlarga o'ziga xos qarashi nechta tamoyilni o'z ichiga oladi?
626. To'rt

627. Besh
628. Olti
629. Etti
630. Sintoizmda «Oliy ilohiyat» tushunchasi qanday izohlanadi?
631. «Oliy ilohiyat» tushunchasi keng osmonni anglatadi
632. «Oliy ilohiyat» tushunchasi mavjud emas
633. Kamani anglatadi
634. Barchasi noto'g'ri
635. Sintoizmning muqaddas manbalari
636. «Lunyuy» va «Nixongi»
637. «Kodziki» va «Nixongi»
638. «Jen va Tszu» va «Kodziki»
639. «In va yan»
640. Sintoizmning o'ziga xos jihati...
641. hamma ibodatxonalarining umumiy xudosi mavjud
642. har bir ibodatxonaning o'z xudosi mavjud
643. hamma ibodatxonada o'z xudosi va umumiy xudolar mavjud
644. Barchasi to'g'ri
645. Sintoizm bosh xudosisining ismi qaysi bandda to'g'ri ko'rsatilgan?
646. Amaterasu
647. Amate Sinta
648. Kodziki Sinta
649. Sinto
650. Talmud qaysi dinning muqaddas kitoblaridan biridir?
651. Hinduiylik
652. Sintoiylik
653. Yahudiylik
654. Nasroniylik
655. Talmudga ko'ra yahudiylarga belgilangan vazifalar qaysi bandda to'g'ri ko'rsatilgan?
656. 210 vasiyat, 402 ta'qiq
657. 250 vasiyat, 263 ta'qiq
658. 243 vasiyat, 265 ta'qiq
659. 300 vasiyat, 313 ta'qiq
660. Talmudga ko'ra yahudiylarga nechta vasiyat ko'rsatilgan?
661. 210 vasiyat
662. 250 vasiyat
663. 243 vasiyat
664. 300 vasiyat
665. Talmudga ko'ra yahudiylarga nechta ta'qiq ko'rsatilgan?
666. 402 ta'qiq
667. 263 ta'qiq
668. 265 ta'qiq
669. 313 ta'qiq